

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za ukrajinski jezik i književnost

Ivana Lučića 3

Diplomski rad

**Література та культура Закарпаття у
сучасних дослідженнях**

Kristina Sučić

Mentor: dr.sc. Jevgenij Paščenko,
izv. profesor

Zagreb, 2012. godina

1. Вступ
2. Біографічна довідка
  - 2.1. Павло Павлович Чучка
  - 2.2. Май Іванович Панчук
3. Переклади
  - 3.1. Književnost, tisak i nacionalna samosvijest Ukrajinaca – Pavlo Čučka
  - 3.2. Tempo nacionalne samosvijesti kod raznih socijalnih grupa
  - 3.3. Koraci ka ukrajinskoj državnosti na kraju Drugog svjetskog rata
  - 3.4. Od etničke do političke nacije
  - 3.5. Želja Zakarпаcана je živjeti u općeukrajinskoj državi
  - 3.6. Zaključci
  - 3.7. Političko rusynstvo u Ukrajini – Maj Pančuk
4. Висновки
5. Список літератури
6. Додаток - оригінали текстів українською мовою

Вступ

Актуальність теми пов'язана з загальним інтересом до культурних, суспільно-політичних процесів, що відбуваються в українському середовищі останніх десятиріч, позначених загальними тенденціями геополітичного розвитку в Європі. З огляду на те, що закарпатський простір України пов'язаний також із історичними міграціями, зокрема в напрямку Південно-Західної Європи, отже, і до хорватських земель, зосередження уваги на вивченні окремих питань, що актуальні в регіоні, ще раз підкреслює актуальність теми, яка становить інтерес і для хорватської аудиторії.

Закарпаття, складова частина України, є регіоном з складною політичною історією. Культура та література цієї території завжди цікавили багатьох дослідників та письменників, що створили великий науковий, літературний, особливо культурологічний фонд у відображенні багатого спектру життя населення цього краю. У цій роботі представлені деякі аспекти дослідницької роботи двох відомих українських вчених. Одним з авторитетних дослідників Закарпаття є Павло Чучка, що вивчає історію, культуру, мову та інші аспекти, про які говориться у довідці про вченого. Щодо проблем Закарпаття політологічного змісту, то у численній літературі особливо помітний ряд питань, які актуалізував доктор історичних наук, професор Май Панчук. З огляду на значимість наукового доробку зазначених авторів, предметом перекладу обрано їхні дві праці.

Формування української ідентичності на початку ХХ ст. на Закарпатті є дуже складним і глибоким процесом. Завдання дипломної роботи – представити хорватським читачам окремі спостереження зазначених вчених про політичні процеси та про досягнення літератури й культури на Закарпатті. У праці Павла Чучки досліджено розвиток літератури та формування загальноукраїнської свідомості у закарпатців. Май Панчук займається політичними проблемами і етнічними процесами серед населення. Особливо важливими у поданих статтях є питання культури, історії та національної ідентичності населення Закарпатської України.

Враховуючи те, що в хорватському середовищі недостатньо відомо про різні інтерпретації зазначених тем, здійснений переклад вперше представляє імена і праці вчених, що обумовлює аспект новизни дипломної роботи.

Відповідно до завдань дипломної роботи, вона переслідує дві головні мети: культурологічну і перекладацьку.

Культурологічна передбачає потребу висвітлити, шляхом перекладу праць відомих українських вчених, низку актуальних питань, що дають уявлення про різні сфери життя цього регіону України. Зокрема, це стосується історії, етнології, мовних процесів, а також міжетнічних відносин на цьому просторі.

Перекладацька мета пов'язана з розв'язанням деяких питань, що виникають у процесі перекладу, зокрема щодо автентичної передачі термінології, назв, імен тощо. Представлені в перекладі окремі терміни повинні ввести в науковий обіг назви, що раніше не використовувалися або вживалися не з безпосередньо українських зразків, а опосередковано – з інших моделей.

Таким чином, ціль роботи – представити хорватською мовою зазначені статті про Закарпаття, які показують історію та культуру закарпатських українців, а водночас подати певні форми окремих назв, які б відбивали норми української мови.

Робота становить частину колективної праці перекладацько-культурологічного напрямку україністики і спрямована на **комплексне культурологічне відображення** культури Закарпатської України шляхом перекладу текстів відомих дослідників.

Побудова роботи зумовлена логікою поставленого завдання. Після *вступу* подано *довідки* про вчених. Корпус дипломної роботи як перекладу складається з перекладених праць, різних щодо змісту, але які взаємно доповнюють культурологічну картину українського Закарпаття. У *висновках* зроблено спробу узагальнити деякі положення культурологічного змісту, а також вказати на головні форми в передачі окремих мовних моделей у назвах, термінології тощо. Згідно вимог додаються оригінали текстів.

Джерелознавча база:

Павло Чучка, Національна свідомість закарпатських українців у ХХ столітті: етнологічний та культурно-історичний аспекти. – Ужгород, 2005, стор. 28-52.

Май Панчук. Політичне русинство в Україні.

I.

Біографічні довідки

Павло Чучка

Павло Павлович Чучка – відомий український мовознавець, заслужений діяч науки і техніки України, доктор філологічних наук, професор кафедри словацької філології Ужгородського університету. Народився 22 лютого 1928 року в селі Баранинці (тепер Ужгородського району Закарпатської обл.). Початкову освіту здобув у рідному селі, а середню – в Ужгородській реальній гімназії. 1952 року закінчив Ужгородський університет. Один рік учителював у середній школі. Потім навчався в аспірантурі Київського університету. Від 1954 року – викладач Ужгородського університету.

Упродовж п'ятьдесят одного року роботи в університеті Чучка підготував і провів заняття з 20 програмових навчальних дисциплін з українського, словацького, слов'янського та загального мовознавства. Протягом двадцяти років Чучка працював завідувачем кафедри, двічі доручали йому працювати деканом філологічного факультету, упродовж двох каденцій в університеті очолював Учену раду по захисту дисертацій з української мови та історії України. Співавтор праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія». Один з укладачів і редакторів «Угорсько-українського словника» Співавтор кількох підручників з української мови для шкіл з угорською мовою навчання. Найбільше наукове дослідження професора Чучки – монографія «Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник» обсягом у 740 сторінок. Словник охоплює і пояснює близько 12 тисяч прізвищ корінних закарпатців, їх правопис, вимову і відмінювання, головне – географію, історію та етимологію кожного з них.

Май Панчук

Май Іванович Панчук – відомий український історик, українознавець, етнополітолог, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік академій наук вищої школи та політичних наук, завідувач відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України.

Народився Май Іванович Панчук у селі Попільня на Житомирщині в родині селян-колгоспників 1 травня 1937 року. Там пройшли дитинство, юність, формувалися його ранній світогляд, любов до рідної землі й народу. Батьки – Іван Юхимович та Ганна Максимівна – все своє життя трудилися й зуміли прищепити синам свою любов до праці, хоч батька гітлерівці розстріляли в березні 1942 року як підпільника-антифашиста. Успадкувавши нелегку родинну й національну пам'ять, він вибирав ті життєві дороги, на яких не треба й не можна було кривити душею. У часи, коли історичній науці відводилася роль служниці партійно-державного апарату для обґрунтування та виправдання конкретних ідейно-політичних цілей, а будь-яка спроба розглядати історію як інструмент пошуку істини розцінювалася як замах на принципи марксистсько-ленінської ідеології, Май Панчук звертався до тих історичних проблем, із приводу яких міг висловлюватися вільно й щиро, ініціював ряд студій і дискурсів, пов'язаних із заповненням так званих “білих плям” в українській історії. Предметом уваги дослідника були такі трагічні сторінки української історії, як політика “українізації” і причини її згорання, масові репресії, насильницька колективізація, голодомор. Він першим з українських істориків підняв завісу над табуованою в радянській історіографії постаттю визначного українського політичного діяча Олександра Шумського.

З відновленням державної незалежності України розпочався новий етап наукової роботи М.І.Панчука. У 1991 р. він – головний науковий співробітник академічного Інституту історії України, завідувач відділу, заступник директора Інституту національних відносин і політології НАН України. У 1996 р. його було призначено першим заступником Голови ВАК України, а згодом Головою цієї авторитетної установи. Май Іванович ініціював закладання демократичних засад атестації науково-

педагогічних працівників в Україні, під його керівництвом було опрацьовано комплект нормативних документів ВАК, започатковано діяльність її Головної наукової ради.

Загалом, у науковому доробку Мая Івановича Панчука близько 300 наукових і науково-популярних праць, у тому числі, більше 15 індивідуальних і колективних монографій. Як завідувачу відділу національних меншин Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України Маю Івановичу близькі етнонаціональні проблеми сьогодення, він завжди в пошуках шляхів гармонізації міжнаціональних відносин, уникнення конфліктних ситуацій, бере участь у розробленні необхідних законодавчих та нормативних актів.

Май Іванович Панчук належить до тих науковців, які не тільки самі активно працюють, а й щедро діляться своїми ідеями, думками, напрацюваннями, велику увагу приділяючи підготовці та атестації нової генерації науковців. Він член спеціалізованої вченої ради по захисту докторських та кандидатських дисертацій, з 2005 р. є головою Експертної ради ВАК України з історичних наук. Під його керівництвом та за консультованою допомогою підготовлено й захищено понад 30 докторських і кандидатських дисертацій. Багаторічна наукова, педагогічна та просвітянська діяльність М.І.Панчука дістала високу оцінку з боку української держави та наукової громадськості. Його нагороджено орденом “За заслуги” III ступеня, Почесною грамотою Верховної Ради України, п’ятьма медалями, знаком Петра Могили Міністерства освіти і науки України, він – відмінник освіти України, лауреат нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи, почесний доктор і професор кількох університетів України.

II.

Pavlo Čučka

Književnost, tisak i nacionalna samosvijest Ukrajinaca

Želja za pisanjem na živom jeziku, kojeg bi razumio i širi krug građana, kao i vezanost za lokalni dijalekt Zakarpaćanima nije ništa novo. Želja za korištenjem živih, općenarodnih riječi i izraza kod Zakarpaćana u pismenoj formi jezika postoji odavna i ono ne počinje od O. Bonkala. A. Godynke ili I. Garajde, čak i ne od O. Duhnovyča, O. Pavlovyča ili L. Čopeja, nego znatno ranije. Još 1907. godine u radu "Starija rus'ka pismenost u Mađarskoj" G. Stryps'kyj je pokazao da je nastojanje za stvaranjem književnosti na razumljivom jeziku primjetno već u mjesnim rukopisima knjiga XVII.-XVIII. stoljeća: "...naši djedovi su znali dobro pisati na rus'kom, a ponekad i kudikamo ljepše od nas, njihovih unuka. Tako čistim rusnac'kym slogom nižu se te riječi kao da ih netko od naših seljaka sada govori." (Stryps'kyj, 170)¹. Dakle nema temelja za inkriminaciju ni A. Kocaka, ni V. Dovgovyča, ni M. Lučkaja, ni O. Duhnovyča za separatizam. To su bili istinski narodovci², dobri teolozi i učitelji, ali bez dovoljne lingvistične potkovanosti: njima nije nedostajalo informacija o jeziku te jezičnoj situaciji na drugim ukrajinskim prostorima, a prije svega na području iza Zbruča. Oni su sebi slabo predočili gdje prolazi istočna izoglosa njihova rodna rus'kog govora izvan granica Austro-Ugarske, ali pri tom nitko od njih nije smatrao svoj rus'ki govor kao poseban jezik.

Međutim, jedinstvnog dogovora o tome, kojim jezikom treba stvarati književnost, među lokalnom inteligencijom isto tako dugo nije bilo, osobito poslije toga, kako su književnu formu jezika počeli nametati Zakarpaćanima iz Moskve i Budimpešte. Dramatiku jezične situacije, koja se formirala u književnoj sferi u drugoj polovici 19. st., razumio je već O. Duhnovyč, koji je zamjerao onim kulturnim djelatnicima koji su prirodno kopirali materinski idiom u svojim djelima, jer je razumio da će beskrajno razbijanje Rusyna prema njihovim govornim razlikama stvoriti tisuću književnih jezika i prouzročiti konstantne svađe i

---

¹ U originalu: "...наші діди уміли по-руськи знаменито писати, а подекуды далеко ліпше, як мы позні внуки. Таким чистым руснацьким складом идуть сесі слова, гейбы их дакто из наших селянинов теперь приказовав" (op. prevod.).

² Narodovci— društveno-politička struja mlade, zapadno-ukrajinske inteligencije liberarnog smjera, koja se javila 60-ih godina 19. st. u Galiciji.

samouništenje naroda (Duhnovyč, 253, 258). Ali ipak izlaz iz takve jezične situacije i smjer potrebnog razvitka nije pokazao Duhnovyč već samo A. Vološyn.

Analizirajući jezično stanje zakarpatoukrajinske književnosti i tiska krajem 19. st., A. Vološyn s gorčinom je konstatirao da izuzevši jednog ili dva autora, svaki piše vlastitim jezikom, čije su riječi prikupljene iz crkvenoslavenskog, narodnog, velikoruskog i mađarskog jezika, a gramatika je ruska. Istražitelji često potrate cijeli sat na jednu stranicu da bi otkrili što je autor rekao" (Štefan, 1973, 251). I ta slika je u potpunom skladu sa zaključcima mladog galicijskog novinara Ivana Nimčuka, koji je ujesen 1914. godine poslije putovanja po Zakarpattju u članku "Po našim ne-svojim selima" o nacionalnoj svijesti Zakarpaćana napisao: "Ona se predstavlja gore nego mizerno. Nižu razinu svijesti stanovništva dovoljno si je samo zamisliti..." (Štefan, 1973, 265).

A. Vološyn po struci nije bio filolog, ali nabrajajući najvažnije serije radova koji su donjeli korist širokoj zajednici, taj bogoslov, pedagog, fizičar i matematičar dosta rano zanio se geslom B. Grinčenka " Jedino rad će nas izbaviti iz nevolje" i došao do zaključka da najveću zahvalnost zaslužuje rad nad razvitkom rodnog jezika kako to zahtijeva mađarski poziv "Nyelvében él a nemzet", dakle "Narod živi u svom jeziku" (Štefan, 1973, 251). I danas bez preuveličavanja kažemo, da u uspostavi ukrajinskog književnog jezika na Zakarpattju, prije svega u njegovom uvođenju u škole, nitko od rođenih u tom kraju nije pridonio toliko, koliko je pridonio Vološyn, ali i izveo Zakarpaćane iz *jazyčija*³ te ih doveo do općeučajinskih književnih normi na području fonetike (uključujući i pravopis), gramatike čak i leksike. Ničiji priručnici iz jezika, matematike, fizike, pedagogije te ostalih disciplina nisu pridonjeli unošenju ukrajinske znanstvene terminologije Zakarpaćana tako, kao nebrojeni priručnici Vološyna te časopisi i novine koj je on izdao.

U samim tekstovima svojih priručnika jezik Ukrajinaca (i naddnjiprjans'kyh, i naddnjistrjans'kyh i nadtysjans'kyh) A. Vološyn naizmjenično ga naziva rus'kim, malorus'kim a zatim i ukrajinskim (Čučka, 1995, 26). U "Praktičnoj gramatici malorus'kog jezika(rus'kog) jezika" koja je izdana 1905. i nastupnih godina pod nazivom "Gyakorlati kisorosz (rutén)

---

³ Jazyčije je umjetni jezik kojeg su u 19. st. izmislili ukrajinski rusofili da bi stekli potporu za teoriju da je ukrajinski narječje ruskog jezika. Jazyčije su rabili u njihovim izdanjima u istočnoj Galiciji, Bukovini i Zakarpattju do 20. stoljeća, kada su ga u razdoblju 1887.-1893. zamijenili ruskim. Temelj ovog umjetnog jezika je bio crkvenoslavenski pomiješan s ruskim, polonizmima te s ukrajinskim izgovorom i narječjima.

nyelvtan" za mađarske korisnike, A. Vološyn prvi od Zakarpaćana jasno razlikuje takve termine kao rus'ki jezik, ruski jezik te crkvenoslavenski jezik, nabrajajući sistemne integralne crte, koje uistinu ujedinjuju jezik zakarpatskih Rusyna sa jezikom pidkarpat'skih Rusyna iako do potpunog priznavanja općeukrajinskih književnih normi u toj gramatici on još uvijek nije došao.

U kasnijim radovima A. Vološyn ne samo da razlikuje te pojmove, nego i oštro kritizira neka karpatorus'ka izdanja (npr. novine "Svet' " i njihovu rubriku "Kako trebamo pisati") zbog toga što nisu bili ni "čisto velikorus'ki, ni crkvenoslavenski kao kod Lučkaja, Duhnovyča, Kutke, nego mješavina crkvenog sa vrlo malo dodataka narodnog jezika (Vološyn, 26, 44).

"Praktična gramatika malorus'kog jezika" A. Vološyna na mađarskom jeziku bio je prvi znanstveni rad u kojem je s graničnom točnošću označeno mjesto Zakarpaćana te njihovog jezika u istočnoslavenskom svijetu. U uvodnom dijelu te gramatike možemo pročitati: "Na sjevero-istočnoj mađarskoj Verhovyni te u južnom dijelu Rusije žive Malorusi, koji se nazivaju Rusyny i broj kojih je prema statistici približno 25 milijuna" (Vološin 1905, 3). A dalje jezik tih zakarpatskih Malorusa Vološyn karakterizira tim riječima: "Za proučavanje našeg malorus'kog jezika još nema odgovarajuće praktične gramatike, jer su dosadašnje ruske gramatike tražile samo pravila ruske književnosti, a posebnosti narodnog jezika jedva da su uzete u obzir. Međutim malorus'ki jezik se s vrlo bogatim morfološkim i sintaktičnim posebnostima razlikuje od većine dijalekata ruskog jezika" (isto).

Naravno, A. Vološyn još nije svo stanovništvo Zakarpattja, nego je nacionalna svijest A. Vološyna, prikazana u njegovim radovima međuratnih godina, samo jedan kamenčić u šarenom mozaiku toga kraja. Ali taj kamenčić je važan, on predstavlja određen smjer nacionalne elite Zakarpaćana, stranačke suradnike Vološyna, armiju mladih učitelja, visoki postotak učenika i studenata, mnogotisućni odred prosvjetara, izviđača, dakle sve te staleže građanstva, koji su poslije Prvog svjetskog rata kroz prosvjetu i znanost svjesno prihvatili općeukrajinska nacionalna uvjerenja kao svoja vlastita.

Važan doprinos u jačanju ukrajinske nacionalne svijesti među nekadašnjim Rusnakima i Rusynyma na južnim padinama Karpata, u njezinom sazrijevanju unijela je tamošnja lijepa književnost i tisak. Prije svega, to su mladi pjesnici koji su tamo počeli književnost na živoj, narodnoj osnovi, kao V. Grendža-Dons'kyj, J. Boršoš-Kum'jats'kyj, M. Božuk, Marko Barabolja, I. Irljavs'kyj.

Prvi među zakrapatskim pjesnicima bio je Bojko iz Mižgir'ja V. Grendža-Dons'kyj, koje je već od početka 20-ih godina počeo pisati o općeučajinskim temama. Imajući iza sebe već poemu „Knez Laborec“ „napisanu bojkivskim narječjem, V. Grendža-Dons'kyj od 1924. godine prelazi na ukrajinski književni jezik s njegovim fonetičnim pravopisom i njegova djela počinju se tiskati u sveučajinskim izdanjima. Dakle od tada "...on povezuje sudbinu Zakarpattja s Velikom Ukrajinom, poziva stati u red pod plavo-žutu zastavu", "da bi donjeli Ukrajini slobodu" (Myšanyč, 1999, 41). A 1927. godine Grendža-Dons'kyj hlabro objavljuje svoj nacionalni credo:

Чим ми є, ми не ганьбимося.

Знайте, ось чий ми сини:

Ми українцями звемося!

А не русняцькі русини

(Ми українці)⁴

Ideja sveučajinskog zajedništva prožima i ostala djela V. Grendža-Dons'kyj, npr. poeziju iz 1927. godine "Podijelili su Ukrajinu među neprijateljima" (Grendža-Dons'kyj, 106-108).

Poslije Bojka Grendže-Dons'kog, Dolynjana kao što su J. Boršoš-Kum'jats'kyj te F. Potušnjak, ideju sveučajinskog nacionalnog ujedinjenja u zakarpatskoj književnosti aktivno utjelovljuju domicili iz Guculjščyne Marko Bababolja, Mykolaja Božuk i drugi lokalni mladi pisci, kao iz Lemkivščyne - Zoreslav, I. Kolos, I. Irljavs'kyj, iz Husta - M. Riško. Tijekom tridesetih godina velika većina lokalnih pisaca je prihvatila ukrajinsku nacionalnu ideju kao svoju i počeli su pisati ukrajinskim književnim jezikom. Dio njih odvažio se ići tim putem u godinama mađarske okupacije Karpatoučajinske države, nakon što su primljeni na studij na fakultet u Budimpešti (J. Arhij, K. Galas, J. Gojda, J. Kerekeš...), nakon što su se upoznali s djelima M. Ryljs'koga, P. Tyčyne i ostalih tadašnjih ukrajinskih poeta, a neki tek poslije

---

⁴ prev. s ukrajinskog.: Tko smo, mi se ne sramimo.//Znaite, čiji smo sinii://Mi se Ukrajincima zovemo!//A ne rusnjac'ki Rusyny//("Mi Ukrajinci")

oslobođenja rodnoga kraja. Tako da je književnost Zakarpattja, još od oslobođenja od mađarske okupacije te ujedinjeja s Ukrajinom postala ukrajinskom. O tome detaljno pišu u svojim istraživanjima O. Myšanyč (Myšanyč, 1991., 1999.), J. Sirka, J. Balega, S. Pop, N. Ferenc, M. Štec' i drugi književni znanstvenici.

Dvadesetih godina na Zakarpattju počinju izlaziti deseci novina, magazina, priručnika, udžbenika, raznih monografija i brošura na ukrajinskom jeziku čiji su autori i redaktori bili pridošle osobe kao i lokalni djelatnici kulture te znanosti (npr. novine "Rusyn", "Rus'ka nyva", "Svoboda", "Nova svoboda", "Narod", "Vpered", "Ukrajins'ke slovo", "Narodna gazeta", "Karpats'ka pravda").

Paralelno s njima također izlaze ukrajinski časopisi "Naš ridnyj kraj", "Pčilka", "Učytel' ", "Učytel's'kyj golos", "Naša škola", "Pidkarpats'ka Rus' ", "Svitlo", "Do peremogy", "Naša zemlja" te neki drugi. Svi su oni bez sumnje, radili na buđenju i osnivanju ukrajinske nacionalne osviještenosti kod svojih čitatelja, približavajući na taj način željeno vrijeme ujedinjenja rodnog kraja sa Ukrajinom. Svako od nabrojenih izdanja težilo je općeukrajinskom pravopisu i fonetskim načelima.

Tako npr., uvodni članak prvog broja novina "Narod" (1920-1921) ispod naslova "Naša riječ čitateljima" tako oblikuje cilj i zadaću prosvjetnika: "Mi Rusnaky, koji obitavamo pod Karpatskim gorama, od Poprada i Bijeje Tise, govorimo tim samim jezikom i imamo te iste običaje i navike, kao naša braća iza Karpata, koji su sebe ranije nazivali Rusyny, Ukrajinci ili kako su nas Moskalji nazivali Malorusi, i ima nas četrdeset milijuna.

Na nacionalnom(narodnom) području u našim novinama predstaviti ćemo priče iz povijesti pismenosti te opće kulture našeg naroda, kako bi naši Rusnaky iskrenog srca zavoljeli svoj rodni jezik, svoju povijest, svoju pismenost te svoje običaje i postali ponosni na svoje ime.

Na političkom području zastupati ćemo politička prava koja pripadaju našem narodu u granicama Čehoslovačke Republike.

Na ekonomskom(gospodarskom) području nastojati ćemo da naša Čehoslovačka Republika tako gospodari kako bi povećala dobrobit svih naših radnih vrsta.

Na školskom području snažno ćemo se zalagati za to da bi naša djeca učila u školi rus'ki jezik tj. malorus'ki, a ne ruski, jer to znači da uče moskaljski jezik. Kako bi učili naš

jezik, koji se govori u našim selima, kojim govore u Galiciji te u Ukrajini nad Dnjeprom" (Narod – Užgorod, 1920. – Č.5 – S.3.)

O ulozi zakarpatskih novina "Ukrajinske slovo" 30-ih godina novinar I. Doboš tom prigodom piše: "Novine su veliku pažnju posvetile kalemljenju ukrajinske nacionalne svijesti i stanovništva Zakarpattja, branile su prava ukrajinskog jezika i kulture, u više navrata protestirali su protiv pokušaja Najvišeg administrativnog suda Čehoslovačke Republike zabraniti nazive "Ukrajina" i "ukrajinski" na Zakarpattju" (Doboš, 57).

Potreba za takvim činom se osjećala. O tome piše zakarpatski poet o.S. Sabol (Zoreslav) 1930-ih godina: "Nama su kalemili mađarsku svijest kroz nasilnu mađarizaciju naših škola, čak i kroz našu crkvu.

Nama su forsirali moskvofilsku svijest, podržanu češkim financijama te češkim intrigama ruskofilske državne vlade. Ali sve je to bilo nametnuto odozgo i nasilno.

Nas su probali namamiti do tamošnjeg rusinstva i autohtonosti mađarskim pengima i poljskim zlatima na što su ponekad zagrizle osobe starije generacije, ali mladi se nikako nisu oduševljavali takvom ideologijom.

Dakle, književnost i tisak su uistinu odigrali važnu ulogu u sazrijevanju i osnaživanju ukrajinske nacionalne svijesti nekadašnjih mađarskih Rusnaka i Rusyna na sjevernim padinama Karpata. Prema riječima O. Myšanyča, " Percepcija Rusyna svoje jednosti s galicijskim i bukovinskim Rusynima, a također i sa Malorusima Ruskog Imperija do 1919. godine imala je veliko značenje za njihovu kasniju sudbinu poslije Prvog svjetskog rata, kada su iz etničke mase postali narod, došli do svoje nacionalne svijesti i uključili se u proces stvaranja ukrajinske države" (Myšanyč, 1999, 37).

Ukrajinsku svijest nam nitko nije nametnuo, nitko nas nije silio na ukrajinstvo. Upravo suprotno, češka policija i žandarmerija su nas tukli zbog ukrajinstva i stavljali u zatvor, a češka vlada zabranjivala nam je zvati se Ukrajincima. Ali uz sve to mi se nismo predali, nego smo se borili i pobijedili, jer je ukrajinska svijest nama bila prirodna, organska i rodna. Ona je kipjela u našoj krvi i i rasla u 1930-im godinama iz dječjih srca početnih školaraca, žutokljunih izviđača, iz strastvene duše rastuće mladeži, iz dubine duše, iz samog bića genija ukrajinskog naroda " (Sabol, 438).

Govoreći o prirodnim korjenima ukrajinske svijesti kod Zakarpaćana, ono se ništa manje iskreno priznaje da su Zakarpaćani na početku XX. st., nažalost, još uvijek jako malo znali o Ukrajini: "Svijest o tome, da mi nismo samo na toj strani Karpata u stranom moru, da naša rođena braća poviše Karpata žive u Galiciji, na Volynji te u Kyjivs'koj Rus'i, svijest o tome probudila je u nama ponos i hrabrost. Mi nismo sami, mi smo sinovi velikog rus'kog naroda na kojeg računa Europa, sav kulturni svijet. Istina, o Ukrajini smo mi jako malo znali. To nas tada još nije zanimalo" (Sabol, 429).

Dakle, književnost i lokalni tisak ne samo pravedno ali i dosta operativno reagiraju na proces nacionalne osviještenosti Zakarpaćana, čak na ta oklijevanja pojedinih ljudi, koji su previše bili izloženi nostalgiji i političkim strastima.

Tempo nacionalne samosvijesti kod raznih socijalnih grupa

Razina nacionalne svijesti Zakarpaćana uoči ujedinjenja s Ukrajinom bila je jako nejednaka i velikim dijelom je ovisila o društveno-profesionalnoj, vjerskoj a osobito dobnoj raslojenosti stanovništva toga kraja. Prema zapažanjima češkog istraživača D. Richarda, rus'ki kler tog kraja, a još većim dijelom učiteljstvo koje je predstavljalo mali dio, ne svu tamošnju tadašnju inteligenciju, na početku 1920-ih godina većinom je bilo nacionalni neosviješteno. Ono je odgajano u mađarskom duhu i gotovo cijelo, sa skromnim iznimkama, je bilo u rodnim vezama s ljudima koji su već duži period živjeli u Mađarskoj. Naravno da su rus'ki jezik zaboravili i u potpunosti se pomađarili. Pa čak i rodbine koje bi u prvom redu trebale biti rus'ke, danas komuniciraju samo na mađarskom. Dio te inteligencije ne vlada čak ni mjesnim rus'kim dijalektom, ako su se obrazovali u mađarskim školama, ne govoreći ništa o tome, da se ona ne zanima ni za ruski, ni za ukrajinski jezik, a i općenito sebe ne doživljava kao Slavene (Richard,62).

Ta zapažanja D. Richarda odnose se, prije svega, na grčkokatoličke svećenike, kojih je tada u Zakarpattju bilo šest puta više nego pravoslavnih. Pravoslavni svećenici ipak nisu bili toliko obrazovani, ali nisu bili ni toliko denacionalizirani.

U vrijeme prvog službenog čehoslovačkog popisa stanovništva (1921. g.) u Zakarpattju je živjelo 604,670 stanovnika. Njih 370 tisuća zapisano je kao Rusyny (prema tadašnjoj terminologiji), dakle približno 60 posto. Ali taj popis, ponajmanje, o lokalnim

Ukrajincima ili kako ih je tada službeno nazivala čehoslovačka vlada Rusynyma, ne odražava objektivnu sliku iz nekoliko razloga.

Kao prvo, taj popis čak nije predvidio posebnu rubriku za nacionalnost Ukrajinac. Kao drugo, osobe koje su vršile taj popis, radile su to nemarno. Prema riječima D. Richarda, u tim naseljenim mjestima u kojima je funkciju ovlaštene osobe za popis izvršavao rusofil (a tim više Rus-izbjeglica), lokalnog, rođenog Zakarpaćanina su u popis upisali kao Rusa, a ako ne, onda kao Rusyna. Isto tako takvog Rusyna ovlaštenu je mogao samovoljno zapisati i kao Čeha ili Mađara. U to obavezno je uračunati i to da je većina rođenih Ukrajinaca bila nepismena u tim godinama. Prema podacima D. Richarda 60 posto ljudi toga kraja, stariji od 6 godina nisu znali ni pisati ni čitati (Richard, 59).

Na periferiji aktivnog procesa nacionalnog rođenja i ukrajinske samosvijesti najduže su ostali neobrazovani seljaci. Dok društvo "Prosvita" nije proširilo po selima odgovarajuću kulturno-prosvjetnu djelatnost, kod seljaka nije bilo tvrdih nacionalnih uvjerenja i oni su lako padali pod razne manipulacije od strane rusofilskih i tamošnjih vođa za vrijeme raznih ispitivanja i plebiscita. Osim njih na Zakarpattju 20-30-ih godina djelovale su i sile uključujući i plaćene agente koji su spriječavali procese nacionalne konsolidacije Zakarpaćana, i koji su posezali za raznim prijetnjama.

Porast ukrajinske nacionalne svijesti najbrže se dogodio među mladima, zaokupljenim studijima. Na satima takozvanog rus'kog jezika i književnosti, na satima povijesti, geografije te ostalih predmeta gimnazijalci, učenici učiteljskog seminara, trgovačke akademije, specijalnih škola pa čak i učenici osmogodišnjih škola tijekom dvadeset godina dobili su iz usta učitelja-patriota toliko informacija o Ukrajini i o njezinom narodu koliko nisu dobili tijekom cijele tisućugodišnje povijesti svoga kraja.

Najveći rad u tom smjeru provodili su Beregivs'ka gimnazija, Mukačivs'ka trgovačka akademija, Užgorods'ki učiteljski seminar i te poneki drugi, čiji su vođe bili nacionalno osviješteni ukrajinski pedagozi, kao A. Alys'kevyč, A. Štefan, A. Vološyn. Nisu slučajno u ožujku 1939. godine između branitelja Karpats'ke Ukrajine na Krasnom polju pod Hustom, koji su pružili oružani otpor mađarskoj fašističkoj vojsci, dominirali učenici srednjih škola toga kraja.

Koraci ka ukrajinskoj državnosti na kraju Drugog svjetskog rata

Stvaranje općeučajinske nacionalne svijesti stiglo je na Zakarpattja dosta kasno i do Prvog svjetskog rata ona nije pokazala nikakve oznake, koje bi signalizirale težnju sjevernih Zakarpaćana za svoju državnost. Čak i najsvjesniji predstavnici zakarpats'ke inteligencije krajem XIX. – početkom XX. stoljeća (O. Duhnovyč, O. Pavlovyč, A. Kralyc'kyj, E. Fencyk, L. Čopej) u svojoj djelatnosti nisu išli dalje od općenitih izjava prema kojima Rusyny Austro-Ugarske, dakle Zakarpaćani, Galićani i Bukovyneci su svoji, a ne strani, da su oni rođena braća, koji pripadaju tom istom malorus'kom plemenu da ih Karpati neće zauvijek odvajati. (Myšanyč, 1999, 37).

Prve masovne pojave ukrajinske nacionalne samosvijesti usmjerene na stvaranje svoje državnosti, javljaju se kod sjevernih Zakarpaćana tek na kraju 1918. godine povezane su s raspadom Austro-Ugarske imperije. Shvativši svoju nacionalnu pripadnost ukrajinskom narodu, Zakarpaćani poslije Galyćana i Bukovynaca te Naddnjeparaca aktivno su se priključili stvaranju ukrajinske države i tijekom četvrt stoljeća od ulaska na međunarodnu arenu takve odjekujuće manifestacije imali su najmanje tri, a samo: 1919., 1938. i 1944. godine. U prosincu 1918. i siječnju 1919. godine prvi rus'ki narodni odbori u Staroj Ljubovni (Slovačka), Svaljavi, Maramors'komu Sigoti i, konačno, u Hustu organizirano su izrazili volju velike većine južnih Karpaćana ujediniti se s Ukrajinom i živjeti zajedno sa svim Ukrajincima u zajedničkoj ukrajinskoj državi. 21. siječnja 1919. godine u Hustu na svezakarpatskom forumu 420 delegata iz 8 komiteta toga kraja donjelo je povijesnu odluku sastavljenu od 7 stavki.

Prva stavka te odluke glasi: "Svenarodan Kongres mađarskih Rusyna od dana 21. siječnja 1919. godine prihvaća ujedinenje komiteta: Maramureš, Ugoča, Bereg, Ug, Zemplyn, Šaryš, Spiš i Abauj-Torna sa Sabornom Ukrajinom, tražeći da bi nova država pri izvršavanju tog ujedinenja razmotrila određene odredbe mađarskih Rusyna" (Sterčo, 224).

Treća stavka te rezolucije formulirana je ovako: "Svenarodan Kongres traži da ukrajinska vojska zaposjedne županije, naseljene Rusynima i da snabdijeva stanovništvo koje živi u teškim okolnostima, hranom"

Šesta stavka "Svenarodan Kongres izražava zahvalu svim državama Antante i njihovim saveznicima zato što su branili demokratski duh i izborili potlačenim narodima

slobodu i traže da im pomognu ostvariti odredbu Svenarodnog Kongresa". Za provođenje daljnih pitanja "ugrorus'kog naroda" Kongres je izabrao Centralnu Narodnu Radu⁵ i dao im je odgovarajuće predstavničke punomoći.

Ali međunarodni politički događaji te unutrašnja situacija, koji su se formirali na području Ukrajine tijekom 1918.-1919. godine, nisu dopustili realizirati zamišljene odluke Narodnih Radi, prije svega Husts'koga kongresa, slobodu Guculjs'ke Republike i Jasins'ke Rade (Narysy, 68-74).

Nedavno su pronađeni novi arhivni materijali koji svjedoče da su odluke Husts'kog Svezakarpat'skog kongresa imale svoj nastavak jer su dvojica njihovih delegata (Stepan Kločurak i Jevgen Puza) uručili protokol i rezoluciju Husts'kog kongresa vladi Zapadno-Ukrajinske Republike, a vlada je na temelju tih dokumenata stvorila u Stanislavu posebno predstavništvo Mađarske Ukrajine na čelu sa S. Kločurakom kod vlade ZUNR (Mušynka, 1999; Kločurak, 159-161), koje je trebalo sistematično informirati vladu ZUNR o događajima na Zakarpattju i podržavati njihovu vezu sa Ukrajinskom Centralnom Radom u Hustu na čelu sa Br'jaščajkom...

Priključiti Zakarpattja Ukrajini tada je bilo nemoguće: ni međunarodni organi, posebno Pariška mirovna konferencija, ni susjedne zemlje (Mađarska, Poljska, Rumunjska i Čehoslovačka) nisu priznavale odluke delegata Husts'koga te ostalih kongresa zakonitim. Do tada je čehoslovčka vojska već pod kraj siječnja 1919. godine zauzela zapadni dio današnjeg Zakarpattja zajedno sa Užgorodom, a rumunjska vojska je zauzela istočni dio tog kraja. Obje vojske su se približavale centru Zakarpattja. Mađarska koja je smatrala Zakarpattja svojim područjem, poslije promađarskog kongresa "Ruske narodne rade" žurno je inscenirala u Mukačevu "izbore za sejm Rus'ke države" koji bi kao potvrdili želju zakarpatskih Rusyna da i dalje ostanu u granicama Mađarske.

U takvim uvjetima bilo je potrebno smjesta sazvati novi predstavnički kongres, koji bi potvrdio stvarnu želju naroda i poslao odgovarajuće dokumente na Parišku mirovnu konferenciju, koja je upravo tada rješavala sudbinu naroda Austro-Ugarske imperije. I predstavnici Mađarske Ukrajine u Stanislavu u dogovoru s premijerom ZUNR-e Sydorom Golubovyčem te ministrom oružanih snaga Dmytrom Vitovs'kym odlučili su sazvati konferenciju. Stepan Kločurak i Dmytro Nimčuk su otišli na Zakarpattja kako bi osigurali

---

⁵ Rada – Savjet (op. prevod.)

dolazak delegata na konferenciju. Ali nijedna od okupatorskih vlada na Zakarpattju nije pripomogla provođenju te konferencije.

Rus'ka (Ukrajinska) centralna Rada U Hustu i Narodna Rada u Jasinju oštro su protestirale protiv falsifikacije izbora za Rus'ku Radu u Mukačevu, a u proširenom pismu, upućenom narodu, pozivaju na ujedinjenje sa Sabornom Ukrajinom, na ujedinjenje s braćom Ukrajincima (Kločurak, 159-161) i daju upute kako izabrati delegate na kongresu u Stanislavu.

Unatoč svim preprekama, koje su uzrokovali okupatori, u Stanislavu je došlo 162 delegata od 62 građana Zakarpattja. Tijekom tri dana rada kongresa (29. travanj – 1. svibanj) delegati su potvrdili volju zakarpats'kih Ukrajinaca da se ujedine s Ukrajinom u jedinstvenoj državi. Delegaciju kongresa prihvatio je predsjednik ZUNR-e Jevgen Petruševyč, kojem je šef U(R)SNR u Hustu M. Br'jaščajko uručio rezoluciju kongresa sa zahtjevom da je predaju glavnom zapovjedniku vojske UNR-e Simonu Petljuru te na temelju njega ostvare na mirovnoj konferenciji u Parizu priključenje Zakarpattja Ukrajini.

Rezolucija sadrži četiri dijela. U drugomu od njih delegati kongresa, pozivajući se na rezoluciju Svenarodnih sastanaka u Hustu, podržavaju ideju "ujedinjenja svih ukrajinskih zemalja u jednu državu", snažno protestirajući "protiv najeзде stranaca na područje Zakarpat'ske Ukrajine" i tražeći vladu UNR-e da šalje državama Atante protest protiv takve najeзде i ostvariti, da na mirovnoj konferenciji u Parizu bi bila dopuštena dva predstavnika Ukrajinaca Zakarpattja. Rezolucija poziva zakarpatske Ukrajince " da se zajedno bore za samostalnost Ukrajinske države i za stvarno pripajanje područja toj državi, a Ukrajinci Prydniprjanščyne, Galyčine i Bukovyne trebaju pomoći Zakarpats'koj Ukrajini" u njezinoj borbi za oslobođenje iz neprijateljskog jarma.

Kao što vidimo, rezolucija Stanislavskog kongresa zakarpatskih Ukrajinaca iz 1919. godine je bila važan dokument, koji se temeljio na opće poznatom pravu na samoodređenje, podržanom od predsjednika SAD-a Willsona, Pariške mirovne konferencije te ostalih međunarodnih konferencija.

Predsjednik J. Petruševyč, upoznavši se sa sadržajem rezolucije, obećao je uložiti sve sile za njezinu realizaciju. Nažalost, kotač povijesti se okrenuo drugačije nego je on predvidio. Borba za samostalnost Ukrajine je bila potopljena u krvi, sudbinu Zakarpats'ke Ukrajine nije rješavalo njeno stanovništvo nego strane države i drugi međunarodni organi.

Za povijest Zakarpattja rezolucija kongresa zakarpats'kih Ukrajinaca u Stanislavu ima iznimno značenje. U revolucionarnoj 1919. godini taj kongres je bio posljednji pokušaj ujedinjenja Zakarpattja s Nezavisnom Ukrajinom (Kločurka, 162-166).

Paralelno s onim što se radilo u interesu ukrajinske državnosti u Karpatima, za pravu državost Zakarpaćana aktivno se zauzelo i 150 tisuća nacionalno osviještenih njihovih sunarodnjaka u SAD-u, koji su se našli na američkom kontinentu kao radnici emigranti još prije Svjetskog rata.

Na kraju 1918. godine Američka Narodna Rada Ugrorusina postavila je za vođu advokata G. Žatkovyča, a već je vodila razgovore sa predsjednikom SAD-a, Willsonom, s budućim predsjednikom Čehoslovačke, T. Masarykom, koji su obećali zakarpatskim Rusynima u slučaju ulaska u Čehoslovačku državu punu autonomiju u njoj. Za vrijeme pregovora pripremljen je i prihvaćen u gradu Scranton tekst specijalnog Memoranduma o pravnom statusu južnokarpatskih Rusyna, koji je 27. svibnja 1919. godine u Parizu predložio Mirovnoj konferenciji doktor E. Beneš (Strečo 227-228; Vanat, 53).

Na taj način Zakarpaćani, koji su stoljećima živjeli razasuti po nekoliko raznih administrativnih županija Mađarskog kraljevstva i Austro Ugarske imperije, 1919. godine konačno su napravili prvi realan korak prema svojoj državnosti, poslije kojeg su ušli u sastav mlade slavenske države prema pravima obećane im autonomije. Ipak autonomiju je trebalo tražiti kod vlade u Pragu i boriti se za nju tijekom punih 20 godina, jer, prema mišljenju vođe Čehoslovačke Republike, Zakarpaćani u to vrijeme nisu bili politički zreli za samoupravu.

Prvi guverner Pidkarpats'ke Rus'i Grygorij Žatkovyč, na znak protesta protiv kršenja uvjeta Čeha u vezi autonomije Pidkarpats'ke Rus'i, 17. ožujka 1921. godine službeno je dao ostavku na to mjesto (Sterčo, 230), ali prava koja su obećali Zakarpaćanima i dalje su ignorirali. Pidkarpats'ka Rus' trebala je biti jedna od četiri države Čehoslovačke (na razini sa Češkom, Moravskom, Šleskom i Slovačkom), ali sva vlast ja faktički bila koncentrirana u rukama predsjednika.

Drugi realan državni korak prema autonomiji Zakarpaćani su napravili u listopadu 1938. godine u uvjetima dugotrajne borbe političkih snaga i građanskih organizacija Čehoslovačke (Boldyžar, 14). Tek 11. listopada 1938. godine su Zakarpaćani dobili to što je bilo predviđeno mirovnim sporazumom u Saint-Germain-en-Laye 1919. godine. Tek tada je stvorena prva autonomna vlada Pidkarpats'ke Rus'i. 22. studenog parlament Čehoslovačke

odobrio je Ustavni plan o autonomiji. Prvi paragraf Ustavnog zakona glasi: 1. Podkarpats'ka Rus' je autonomni sastavni dio Čehoslovačke Republike. 2. Konačan naziv autonomnog teritorija južnokarpatskih Rusyna ustanovio je zakon Sejma Podkarpats'ke Rus'i". Drugi paragraf počinje sa konstatacijom toga da državni jezik i jezik u školama na teritoriju Podkarpats'ke Rus'i ustanovljuje zakon Sejma Podkarpats'ke Rus'i" (Sterčo, 237).

Treći učinkovit korak na putu ka državnosti Zakarpaćani su napravili u 1944.-1945. godini, zbog kojeg je Crvena Armija oslobodila Zakarpattja i nastali su povoljni uvjeti za izražavanje želje svog stanovništva toga kraja. Ranije se to nije moglo učiniti jer su "zapadni mirotvorni političari" podijelili Ukrajinu među pet država, a 1939. godine Hitler je dao kao žrtvu Karšats'ku Ukrajinu Horthy-jevoj Mađarskoj i sloboda Zakarpaćana je bila brutalno pogažena, a pitanje samoopredijeljenja Zakarpaćana nečasno ignorirano. (Hudanyč, 1999; Čučka-Markus' 88-119).

Temeljna razlika među drugim i trećim korakom bila je u tome što je drugi bio usmjeren na stvaranje Soborne Ukrajine, a treći na ponovno ujedinjenje sa Sovjetskom Ukrajinom (Hudanyč, 1999).

Kao rezultat učinjenih koraka Zakarpaćani su se dobrovoljno samoopredijelili za Ukrajinu, ušli u njen sastav, postali dijelom ukrajinskog naroda i danas grade nezavisnu Ukrajinsku državu.

Od etničke do političke nacije

Južne padine ukrajinskih Karpata, koje su se protezale u uskom pojasu u dužini od 350 kilometara od rijeke Vyšave u Rumunjskoj do rijeke Poprad u Slovačkoj nikad nisu bili ujedinjene u neku posebnu administrativnu, tim više u jednu političku jedinicu. Njihovo, vječno istočnoslavensko stanovništvo dugo nije imalo zajednički naziv (vidi gore). Pa i bliska srodnost karpatskih ukrajinskih dijalekata, zapanjujuće zajedništvo materijalne i duhovne (uključujući i religijske) kulture Karpaćana i njihova mentalna sličnost, vjekovima su služili kao spojni(cementni) materijal, koji je sačuvao u sjećanju Gucula, Bojka, Lemka i Dolynjana njihovu organsku pripadnost davnoj rus'koj etničkoj skupini (usporedite termine rus'ki ljudi, Rusnaky, Rusyny) čiji se korijen u Karpatima proteže najmanje od XIII. stoljeća (Čučka, 1993).

Dva svjetska rata prekrojili su mapu Europe. Zakarpattja je na kraju pronašlo svoj dom u Ukrajinskoj državi, a nekadašnji mađarski Rusnaky i Rusyny, isto kao i galicijski i bukovynski (samo malo kasnije) zauvijek su postali Ukrajinci, jer su se uvjerali da je etnonim Rusnaky, Rusyny i Ukrajinci zapravo jedno te isto. Ipak proces spontane transformacije zakarpats'kih Rusnaka i Rusyina u svjesne Ukrajince dobio je državno pravno utvrđenje tek činom ujedinjenja s Ukrajinom 1945. godine.

Analiza etno-kulturnih procesa, koji su se dogodili na Zakarpattju i susjednim njemu teritorijima tijekom XX. stoljeća, a posebno u 30-40-im godinama, pokazuje da je upravo to razdoblje postalo značajno na političkom putu Zakarpaćana do njihovog posljednjeg u biti - ukrajinskog sazrijevanja: oni su na kraju dobili mogućnost izravno upoznati svakodnevni život i kulturu svojih zemljaka na prostoru od Sjana do Dona i na taj se način uvjeriti da su oni uistinu organski dio 50-milijunske ukrajinske nacije. Taj put je bio vrlo složen i razne etape obilježene su kako pozitivnim postignućima tako i gubicima.

Postignućima pripadaju, prije svega, takva kao što su stvaranje Karpato-Ukrajinske države u 1938.-1939. godine sjajna pobjeda partije Ukrajinskog nacionalnog ujedinjenja na izborima u veljači za Sejm Karpats'ke Ukrajine, proglašenje samostalnosti Karpato-Ukrajinske države, odluka Prvog kongresa narodnih komiteta o ujedinjenju Zakarpats'ke Ukrajine sa Sovjetskom Ukrajinom te potpisivanje Sporazuma između SSSR-a i Čehoslovačke Republike o ulasku Zakarpattja u sastav USSR-a.

Dakle, izjave današnjih političara, posebno političkih Rusyna, o tome da su ukrajinsku ideju, kao i sam ukrajinski jezik, donijeli na Zakarpattja tek sovjetski vojnici na bajunetama u jesen 1944. godine je zlonamjerna kleveta ukrajinofoba.

Značajan otpor osnivanju ukrajinske nacionalne svijesti na Zakarpattju do samog njegovog oslobođenja i ujedinjenja sa Ukrajinom 1945. godine radili su mađaroni i moskovofili na čelu sa otpadnicima A. Brody-em i S. Fencykom (prvi je pomađaren grčkokatolički ispovjednik, a drugi moskovski nastrojen pravoslavni ispovjednik). Njima su upućene riječi "Manifest ukrajinskom narodu Pidkarpattja", izrečene 17. listopada 1937. godine na tribunu Sveprosvit'jans'koga kongresa u Užgorodu: " Mi ne želimo dopustiti da na našoj pradjedovskoj zemlji po nalogu poznatih neprijatelja našeg naroda i neprijatelja naše republike učinile su od nas nigdje nepostojeći "karpatoruski" narod koji bi računao s negdje 400-500 tisuća duša". A dalje u produžetku: "Nema sumnje da na Pidkarpats'koj Rus'i nema dva naroda. Nema ovdje nikakvih "ruskih", nema nikakvih moskalja, nema nikakvih

"karpatorusa" nego samo jedan ukrajinski narod. Tom jednom narodu pripada jedan jezik, jedna kultura i jedan pravopis". Ispod teksta su potpisi predsjednika 20 stranaka i progresivnih građanskih organizacija tog kraja, uključujući i komuniste.

Upravo u procesu stvaranja svoje Karpato-Ukrajinske države Zakarpaćani su pred kraj 30-ih godina bez bilo kakvog vanjskog pritiska napravili prijelaz od regionalne rus'ke etničke svijesti do općeučajinske svijesti, iz etničke biomase postali su organski dio ukrajinske nacije. I danas nema ni najmanje osnove (ni povijesne, ni političke, ni pravne, ni ekonomske, ni vjerske) za vraćanje ka njegovoj davnoj etničkoj svijesti (Myšanyč, 1999).

Snagu ukrajinskog nacionalnog pokreta na Zakarpattju 30-40 godina nije mogao osporiti čak ni tvorac novih nacija i kao ukrajinofob P.R. Magosci. Gledajući događaje tih godina, on je nedavno prozborio ovako: "Budući da su predstavnici ukrajinske orijentacije propovijedali izražajne antimadžarske poglede, ona (dakle, orijentacija – II. Č) brzo se proširila, osobito među mladima. Ali vraćanje Mađara uskoro je stavilo kraj takvom razvitku: nova administracija uložila je svu snagu da bi izbrisala bilo kakave dokaze povezanosti tog kraja i njegovog naroda s ukrajinskim narodom" (Magosci, 148). Ali i ovdje je P.R. Magosci neiskren.

Oružana likvidacija Karpato-Ukrajinske države u ožujku 1939. godine, okupacija kraja fašističke Mađarske tijekom 1938.-1944. godine, brutalne represivne mjere, uključujući i masovna strijeljanja ukrajinskih patriota, koncentracijski logori u Kryvij, Varjulapoši, zatvorske kazne u palači Kovnera, usmjereni na likvidaciju svega ukrajinskog, i nasilnički proces stvaranja iz Zakarpaćana posebnog "mađarsko-rus'kog" naroda sa posebnim "ugro-rus'kim jezikom", koji sebe ne bi identificirao s Ukrajincima (Čučka-Markus', 88-116), nisu zaustavili proces završetka vlastite ukrajinske nacionalne samosvijesti Zakarpaćana. Suprotno, totalan napad na ukrajinsku kulturu, masovna uništenja njenih vodećih nositelja, likvidacija ukrajinskih škola, biblioteka, novina, magazina, izdavaštva, proukrajinskih organizacija mladeži, prisilni odlasci neposlušnih Ukrajinaca na njihovo dugotrajno "preodgajanje" u središnjim regijama Mađarske itd. samo su ojačali ukrajinski duh kod Zakarpaćana.

Dakle, ovdje se treba složiti s dopisnim članom Nacionalne akademije znanosti O. Myšanyčem, prema kojem "nekadašnji mađarski i pidkarpats'ki Rusyni su postali Ukrajinci ne čekajući 1945. godinu, kada je prema volji naroda kraj bio pripojen Sovjetskoj Ukrajini.

Ukrajinsku nacionalnu svijest na Zakarpattja nije donijela Crvena armija 1944. godine, ona je posljedica prerastanja etničke mase u narod.

Zakarpaćani su dokazali svoje pravo na zaseban nacionalan život, svoju državu i pripadajuće mjesto u povijesti cijelog ukrajinskog naroda na svim područjima ukrajinskog etničkog teritorija" (Myšanič, 1999, 38).

Naravno, u usporedbi sa Bukovynom, a još većim dijelom u usporedbi sa Galicijom, proces prijelaza Zakarpaćana od njihove "rus'kosti", "velikorus'kosti", a ovdje još i od "ugro-rus'kosti" do svjesnog "ukrajinstva" uistinu je kasnio. Glavni razlog usporenosti izgradnje ukrajinske nacije, a točnije ukrajinske nacionalne samosvijesti, kao i pobjede ukrajinstva u jezičnoj borbi 20.-30. godina na Zakarpattju, bile su konstantne grube intervencije ukrajinstvu neprijateljskih, moskvofilmskih, mađaronskih i čak bohemističkih snaga iza kojih su stajali lukavi(podmukli) politički, uključujući i teritorijalne invazije odgovarajućih država na južne padine Ukrajinskih Karpata. Ipak politička orijentacija Zakarpaćana poslije 2. svjetskog rata na kraju se utvrdila. Referendum 1991. godine, kao i daljnje ankete stanovništva, svjedoče da Zakarpaćani čvrsto stoje na pozicijama ukrajinskog građanstva.

Želja Zakarpaćana je živjeti u općeučajinskoj državi

Želja Zakarpaćana da žive zajedno sa svojim istokrvnom braćom na toj strani Karpata u jednoj zajedničkoj Ukrajinskoj državi je vječna i ona nikad nije nestala. Ipak do Prvog svjetskog rata, za vrijeme kojeg su Zakarpaćani dobili realne, izravne mogućnosti kontaktirati i razumjeti se sa svojim nadnjistjrans'kom i naddnjeparskom braćom, ta volja se izražavala samo u pozivima i željama kao što su npr. "Spojite se braćo moja, molim vas, preklinjem vas..."⁶

Zakarpaćani su kroz vjekove nosili svijest zajedničkog podrijetla s ostatkom Ukrajinaca, zajedništvo jezika i kulture, ipak na putu njihovog ujedinjenja godinama su stajali Mađarsko kraljevstvo, Austrijska imperija, Čehoslovačka Republika, Horthyjeva Mađarska i svaka od nabrojanih država provodila je svoje sebične ciljeve.

---

⁶ Taras Ševčenko „I živim, i mrtvima...“ (op. prevod.).

Prvim stvarnim vjesnikom državnog jedinstva svih ukrajinskih zemalja za Zakarpace je bilo stvaranje Karpato-Ukrajinske države u 1938.-1939. godini. Ali u toj državi je bilo vrlo mnogo neprijatelja, i stoga nije postojala dugo. Želeći ugušiti (potisnuti) volju zakarpatskih Ukrajinaca za općeučajinskim jedinstvom, mađarsko-fašistički okupatori provodili su u tome kraju masovni teror (Čučka – Markus', 88 i dalje). Od 1939. do 1941. godine, kada su se kao posljedica pristupanja (pridruživanja) Galicije i Bukovine Sovjetskom savezu Zakarpattja pojavili su se na granici sa SSSR-om, tisuće nacionalno osviještenih zakarpatskih Ukrajinaca realizirali su svoje vječne snove putem masovnog bježanja preko državnih granica u Sovjetsku Ukrajinu. Te nažalost, očekivani bratski zagrljaji za većinu bjegunaca tamo su postali neljudski testovi u taborima GULAG-a.

Većini Zakarpace tek je 1944. godine, dakle poslije oslobođenja kraja od Sovjetske armije, dano pravo izabrati državu u kojoj oni žele živjeti, u Ukrajini ili u Čehoslovačkoj, i oni su to pravo u potpunosti iskoristili: "Autohtono stanovništvo kraja odlučilo je dobrovoljno stupiti u jednu obitelj ukrajinskog naroda, u čemu su ugledali spas i garanciju nacionalnog očuvanja" (Šeketa). "U izražavanju volje Zakarpace završile su sve nade i očekivanja najboljih sinova i kćeri naše domovine o ujedinjenju svih etničkih zemalja u jednu državu". A u prvom paragrafu Sporazuma između Sovjetskog saveza i Čehoslovačke republike, koji je potpisan u Moskvi 29. lipnja 1945. godine, o Zakarpats'koj Ukrajini je rečeno: "Zakarpats'ka Ukrajina ujedinjuje se sa Sovjetskom Ukrajinom u skladu sa željom, koju je izrazilo stanovništvo Zakarpats'ke Ukrajine..." (Ujedinjenje, 200).

Danas je već općepriзнata činjenica da ujedinjenje Zakarpattja s Ukrajinom 1945. godine nije bilo ostvareno toliko u ime povijesne pravednosti, ili u interesu Užgoroda, Husta, Ivano-Frankivs'ka ili Kijeva, koliko u geopolitičkim interesima Moskve. Poznato je i to, da suze radosnice zbog toga čina ne kod jednog Zakarpace nedugo zatim zamijenile suze razočaranja ili grobovi u GULAG-u. Ipak istina je i to, da ujedinjenje na jedno vrijeme zaustavilo proces mnogogodišnje denacionalizacije starih Rusnaka i Rusyna, koju su tamo stvarali prethodni režimi. Dakle, događaji 1944-1945. godine, bez sumnje, su značajne etape u nacionalno-kulturnoj povijesti južnokarpatskog stanovništva, a procesi spontanog prerastanja zakarpatskih Rusnaka i Rusyna u svjesne Ukrajinace činu ujedinjenja samo je dalo državno-pravnu potvrdu.

Ocjenjujući procese polustoljetnog razdoblja vrijedno je postaviti pitanja o tome, čime je uzrokovano takvo aktivno sudjelovanje Zakarpace u prikupljanju potpisa za Manifest

prvog kongresa narodnih komiteta Zakarpats'ke Ukrajine o ujedinjenju Zakarpats'ke Ukrajine sa Sovjetskom Ukrajinom. No ipak, prikupljanje potpisa odvijalo se na cijelom teritoriju nekadašnje Pidkarpats'ke Rus'i, kad se pojavila alternativa: "Gdje će biti dalje Zakarpattja, u sastavu Ukrajine ili će ostati u sastavu Čehoslovačke".

I narod bez ikakvog pritiska odozgo i bez osobita oklijevanja dosta jednoznačno je izrazio da želi živjeti u Ukrajinskoj državi. Povjesničari daju nekoliko razloga za to. Tako, npr., profesor V. Hudanyč (s pravom pojašnjava taj uspjeh glavnim čimbenicima: u vrijeme kampanje za ujedinjenje, nacionalna svijest Zakarpaćana je bila visoka; ukrajinsko stanovništvo tog kraja napokon je sazrilo kako bi samo rješavalo svoju sudbinu, k tome i njihova želja je bila jednoznačna, a to je dobrovoljno pristupiti u jednu obitelj ukrajinskog naroda; političari Zakarpattja dobro su pamtili tu činjenicu, da im vlada Čehoslovačke republike tijekom 20 međuratnih godina nije htjela dati obećanu autonomiju; razočaranje je bilo i zbog toga što je za vrijeme agresivnog napada Mađarske, čehoslovačka vojska je odbila zaštititi Karpats'ku Ukrajinu" (Hudanyč, 2000).

Vrlo indikativno za sveukrajinsku konsolidaciju bilo je i to, da je ukrajinska emigracija preko oceana (iako sa zakašnjenjem od 33 godine) također pozdravila i pozitivno ocijenila čin ujedinjenja Zakarpattja s Ukrajinom: " Samo na prvom kongresu karpatskih Ukrajinaca Amerike i Kanade, u nazočnosti članova nekadašnje vlade i Sejma Karpats'ke Ukrajine, koji se održao u rujnu 1972. godine u Pragu bila je usvojena deklaracija u kojoj se govori: " U procesu povijesnog razvitka ukrajinskog naroda, u kojem je nacionalan teritorij Ukrajine bio razdijeljen i i dugo godina okupiran od strane susjednih država, pridruživanje Karpats'ke Ukrajine Ukrajini smatramo nepobitnom povijesnom činjenicom koja odgovara vjekovječnoj želji ukrajinskog naroda za nacionalnim i suverenim državnim jedinstvom" (Hudanyč).

Politička svijest i državna usmjerenost Zakarpaćana je bila visoka ne samo tijekom 30-40-ih godina, nego i kasnije. Takvi su oni bili i u godinama proglašenja nezavisnosti Ukrajine, takvi su oni i u našim danima.

Druga (ali ne i posljednja) značajna potvrda toga da Zakarpaćani stvarno žele živjeti u svojoj Ukrajinskoj državi, sigurno je rezultat Sveukrajinskog refernduma. 1. prosinca 1991. godine približno milijun Zakarpaćana (92,5% od cijelog lokalnog stanovništva) bez ikakvog pritiska na njega glasalo je za nezavisnu Ukrajinu.

Zaključci

Općeukrajinske nacionalne svijesti kod Zakarpaćana do Prvog svjetskog rata faktički nije bilo. Taj dio domaćih Zakarpaćana, koji do kraja 19. stoljeća još nije bio mađariziran, tradicionalno je očuvala u sjećanju pripadnost tzv. rus'kom etnosu, ali granice posljednjeg u idejama lokalne inteligencije većinom nisu izlazile iz okvira državnih granica tadašnje Austro-Ugarske države.

Osjećaj jezičnog zajedništva kod Zakarpaćana dugo se zadržao samo na primitivnoj razini, a percepcija općeukrajinske genetičke srodnosti javila se tek u prvim godinama 20. stoljeća zahvaljujući lokalnim i galicijskim lingvistima i etnografima, koji su uvjerljivo dokazali da su jezik i kultura Zakarpaćana i zapadnih Ukrajinaca zajednički.

Važnu ulogu u buđenju i formiranju općeukrajinske svijesti kod Zakarpaćana u međuratnim godinama izvršavali su nacionalna škola i proukrajinske građansko-kulturne organizacije.

Nova, prava ukrajinska književnost i nacionalni tisak na Zakarpattju pojavili su se i uspostavili tek u dvadesetim godinama, ali tijekom kratkog vremena uspjeli su ukorijeniti među Zakarpaćanima ukrajinsku nacionalnu ideju.

Ukrajinska nacionalna svijest najdublje se ukorjenila među mladima i učiteljima.

Glavne snage koje su djelovale protiv općeukrajinskog pokreta bile su susjedne države, koje su imale u Karpatima svoje geopolitičke interese, te njihovi agenti iz lokalne inteligencije.

Na putu do ukrajinske državnosti bila su četiri znamenita perioda, a to su: 1918.-1919., 1938.-1939., 1944.-1945. i početak 90-ih godina. Oni pokazuju postupnu preobrazbu ukrajinske etničke nacije u političku naciju, želju Zakarpaćana da žive u jednoj općeukrajinskoj državi i aktivno je grade.

Boldyžar M. Болдижар М. Вхідження Закарпаття до складу Чехословаччини та його державно-правовий статус // Державно-правовий статус Закарпаття у складі Чехословаччини у 1919-1945 роках. - Ужгород - Кошіце 1997. - С. 3-18.

Ванат І. Нариси новітньої історії Українців Східної Словаччини. 1918 - Пряшів, 1948. - 364 с.

Ванат І. Процес національного самоусвідомлення українців Пряшівщини // Карпаторусинство: історія і сучасність. - Ужгород, 1994.

Волошин А. Практична граматики руського языка. - Ужгород, 1926.

Волошин А. Початки національного пробудження на Підкарпатській Русі // Августин Волошин. Твори. - Ужгород, 1995.

Волошин А. Августин Волошин. Твори (Видання підготували О. Мишанич, П. Чучка). - Ужгород, 1995. - 451 с.

Гренджа-Донський В. Твори. Ужгород, 1991. - 607 с.

Добош І. Історія української журналістики на Закарпатті 20-30 років ХХ. ст. - Івано-Франківськ, 1995. - 127 с.

Духнович О. Твори. Т. 3. - Пряшів, 1989. 607 с.

Ключурак С. До волі. - Ужгород, 1992. - 189 с.

Копчак В.П., Копчак С.И. Наслєние Закарпаття за 100 лет. 1870-1970. - Львів 1977. - 199с.

Магочій П.Р. Формування національної свідомості. Підкарпатська Русь (1848-1948). - Ужгород, 1994. - 296 с.

Маркусь В. Від тисячолітньої неволі до державного відродження // Сучасність. - Мюнхен, 1990. - С. 61-75.

Маркусь В. В пошуках дороги до самого себе // Українські, Карпати. - Ужгород, 1993. - С. 288-300.

Мишанич О. В. Від карпатських русинів до закарпатських українців. - Ужгород, 1991.

Мишанич О. Питання української національної самосвідомості в літературі південнокарпатського ареалу // Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti národnostných menšín. – Filozofická fakulta PU. Prešov, 1999. – S. 34-49.

Мишанич О. Політичне русинство – українська проблема. -Київ, 1996.-31 с.

Мушинка М. Русинізм на антюкраїнській основі. - Пряшів, 1992.

Мушинка М. Закарпаття прагнуло до України вже 80 років тому // Новини Закарпаття. - 12 червня 1999 р.

Нариси історії Закарпаття. Т. " (1918-1945). - Ужгород 1995. - 668 с.

Сабол С. С. (Зореслав). Зростання української свідомості серед молоді Закарпаття в 1930-их роках // Українські Карпати - Ужгород, 1993. - С. 426-438.

Стерчо П. Карпато-Українська держава. - Торонто, 1965.

Стрипський Г. Старша руська письменність // Августин Волошин. Твори. Ужгород, 1995.-С. 169-182.

Худанич В. Берегівська Українська гімназія // Берегівська українська гімназія . - Ужгород, 1997. - С. 22-24.

Худанич В. Той вікопомний 1945-ий // Новини Закарпаття. – 27 червня 2000 р.

Чучка П. Як русини стали українцями // Закарпатська правда. -Ужгород 1991. - №№ за 12, 13, 14, 15, 16 вересня.

Чучка П. Історія етноніма РУСИН та його споріднених // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. - К., 1993.-С. 33-41.

Чучка П. Етноніми РУСИН та РУСНАК і їх деривати в південнокарпатських говорах // Наукові записки Союзу русинів-українців. 18. Пряшів, 1993.-С. 121-128.

Чучка П. Закарпаття: українці і русинство // Карпаторусинство: історія і сучасність. - Ужгород, 1994. - С. 51 – 61

Чучка П.П. Питання літературної і державної мови в Карпатській Україні // Науковий вісник УжДУ. Серія філолог. Но 1. - Ужгород, 1995. - С. 67-70.

Чучка П. Августин Волошин і утвердження української літературної мови в Карпатській Україні // Карпатська Україна і Августин Волошин. — Ужгород, 1995.

Чучка П., Маркус В. Культурні відносини на Закарпатті напередодні і в роки Другої світової війни // Закарпаття під Угорщиною (1938-1944). - Нью-Йорк - Чикаго - Ужгород. -1999.-С. 88-119.

Штефан А. «Угро-руська інтелігенція на переломі ХІХ-го і ХХ-го віків» // За правду і волю. Спомини і дещо з історії Карпатської України. - Книга І, ІІ. - Торонто, 1973, 1981. -С. 25-29.

Richard D. Podkarpatská Rus jindy a nyní. – Mukačeve, 1927.

Volosin A. Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan. Ungvár, 1995, 1997.

III.

Maj Pančuk

Političko rusinstvo u Ukrajini

Regionalne značajke i etno-kulturna zajednica

Gubitak državnosti zbog raznih okolnosti kao npr. ubrajanja dijela teritorija jednog etnosa do državne formacije drugoga i zbog odgovarajuće politike zanemarivanja povijesti, kulture, jezika, umjetnosti, etničkih karakteristika te tradicionalnog načina života inkorporirane nacije dovodi do njezine deformacije ili do dubokih promjena njezine nacionalne samosvijesti. U tom slučaju obnova povijesnog sjećanja etnosa ili otuđene od njega grane, nastaje kao posljedica promjene političke situacije (državna neovisnost, pravni status, itd.) te pod utjecajem, iniciranog od strane intelektualne elite, etničkih zajednica dolazi do preporoda nacionalnih vrijednosti kroz transformaciju davnog nasljeđa u stvarne političke i ekonomske snage. Taj proces događa se na različite načine često dobivajući karakter oštre unutrašnje konfrontacije. Prisjetimo se konstantnih podjela u nacionalnim pokretima za vrijeme Prvoga svjetskoga rata odnosno perioda masovne pojave velikog broja nezavisnih država na političkoj karti svijeta. Takva pojava je logična jer se radi o aktivnoj potrazi budućih puteva za konkretne etičke formacije. Ipak rijetki su primjeri kada se sve to radi ne u interesu ove ili one nacionalne zajednice, nego iz potpuno ambicioznih političkih razmatranja.

S te točke gledanja vjerovatno je prikladno razmotriti i problem rusinstva.

Procesi stvaranja etnosa kod davnih Slavena uzrokovali su stvaranje državnog saveza istočnih slavenskih plemena koji je postao jednom od najmoćnijih država Europe IX.-XII. st. pod nazivom Kijevska Rus'. Etnička raznolikost populacije u davnoruskoj državi (etnonimi: Rus'ki, Rusiči, Rusyny) dovela je do sredine XVII. st. do formiranja ukrajinskog naroda, koji je bio svjestan sebe kao etno-kulturne zajednice. U narednim stoljećima paralelno s etnonimom Ukrajinci kao identičan etnonim korišten je (svjesno ili ne) etnonim Rusyny. Međutim, ti se termini često suprotstavljaju.

Taj problem tijekom duljeg vremena postao je predmetom znanstvenih diskusija čije su rezultate često iskorištavale političke snage različitih zemalja i orijentacija u svojim usko

pragmatičnim ciljevima. A glavni uzrok takvih znanstvenih i političkih kolizija nije bio problem definiranja etnonima Rusyny i njegovo podudaranje s etnonimom Ukrajinci, već geografski položaj regije gdje su autohtono bili Rusyny i na koji su u raznim periodima pretendirale različite države. A i vladara je bilo mnogo. Osmansko Carstvo, Krimski kanat, Moldavija, Rumunjska, Rusija, Mađarska, Austro-Ugarska Monarhija, Poljska, Čehoslovačka su stoljećima razdvajali to područje na manje ili veće dijelove. Njegovo stanovništvo preživjelo je snažan kolonizacijski i asimilatorski pritisak koji se lako može usporediti s tragedijom. Obzirom na sve peripetije povijesti i njome obuhvaćene utjecaje etničkih granica na ukrajinski etnos kao cjelinu, nisu mogli ne utjecati kako na manifestaciju tih učinaka tako i regionalnu specifičnost života etnosa, oni i danas imaju mjesto u svakodnevnoj kulturi tradicija i običaja, karakterističnim crtama vanjskog izgleda i jezičnim i dijalektalnim posebnostima. Takve razlike, nisu jedinstvene i svojstvene samo ukrajinskom narodu. Na primjer, stanovnici Bavarije smatraju sebe istodobno Nijemcima i Bavarcima. Postoji velika razlika čak i u samoj lingvističnoj naravi jezika, ne govoreći o razlikama u običajima stanovnika Akvitanije i Gaskonije, a osobito onih u predgrađu Pariza. I još uvijek tamo nitko ne osporava svoju pripadnost francuskoj naciji i opće prihvaćenom nazivu za očuvanje kao i svojem vlastitom.

U Ukrajini posebnosti i kulturno-tradicijske razlike lokalnih etničkih grupa Ukrajinaca u znatnoj mjeri su uzrokovane osim prirodnim i geografskim čimbenicima i utjecajima susjednih kultura s Ukrajinčima. Odnos s etničkim zajednicama Rusa, Bjelorusa, Poljaka, Rumunja, Slovaka, Mađara, Čeha, Moldavaca, tijekom stoljeća ostavio je primjetan trag u tradicionalnoj ukrajinskog kulturi. Istovremeno pojam Ukrajina i Ukrajinci postao je etnotoponomom velike većine naroda. Nositelji lokalnih etnonima (Podoljani, Galyčani, Volynjani, Slobožanci itd.) nikad se nisu suprostavljali općem nazivu naroda i zemlje. Do istog takvog razumjevanja prirodnih i povijesno-geografskih procesa u 20. stoljeću dolaze i zakarpatski Rusyny.

Konsolidacija ukrajinskog naroda, kojoj je pogodovalo ujedinjenje odvojenih dijelova njegovih etnički različitih zemalja, uvjetovala je postupno istiskivanje iz upotrebe naziv pojedinačnih regija (Malorusija, Novorusija, Istočna Galicija, Malopoljska itd.) te uspostavu zajedničkog naziva Ukrajina. I to se nije dogodilo automatski, nego pod uvjetima oštre polemike znanstvenih i političkih diskusija među zagovarateljima ukrajinskog jedinstva te njenih protivnika. Dakle, logično je da se na Zakarpattju poluupravni i politizirani nazivi

Ugarska Rus', Pidkarpatska Rus', Rus'ka Krajna odriču etničkog imena mjesta Zakarpats'ka Ukrajina.

Politika nedogovorenosti

Naravno, teško je izračunati, jesu li takav etnološki izlet u prošlost ukrajinskog naroda dijelili ili dijele svi bez iznimke istraživači povijesti Zakarpattja. Nesumnjivo je ipak da su do danas uistinu svi znanstveni argumenti za i protiv ukrajinskog Zakarpattja već izneseni i raspravljani. Kao i same činjenice, tako i zaključci dugih rasprava vezanih uz njih su dobro poznati i zagovarateljima rusinske odijeljenosti. Poznati su oni i Pavlu Magosciu, autoru fundamentalne radnje "Formiranje nacionalne svijesti: Pidkarpat'ska Rus' (1848.-1948.)" (čiji se ovlaštenu prijevod s engleskog na ukrajinski jezik javio 1994. godine u Užgorodu). Događaji i procesi su razmotreni u širokom povijesnom i etnografskom kontekstu, a autor ozbiljno analizira sporna pitanja. Knjigu se uistinu može pročitati kako i savjetuje u svom uvodnom članku, Ivan Pop, nekadašnji voditelj znanstveno istraživačkog Instituta o Karpatima, bez intervecije interpretatora kada ne bi bila primjetna promjena stajališta, kronološke netočnosti ta jedva primjetna autorska pristranost kod motivacije djelovanja ovih ili onih političkih snaga i njihovih vođa koji su djelovali u Zakarpattju i šire.

Magosci je i autor određivanja granica Karpats'ko-rusinske domovine, karta koja je dodatak tekstovima i izvješćima na međunarodnim konferencijama 1991./1992. godine. U nju su uključeni i neki dijelovi Poljske, Slovačke, Rumunjske i Ukrajine gdje prebivaju Guculi, Lemki i Bojki, etničke grupe našeg naroda koji pored vlastitog naziva već odavna koriste etnonim Ukrajinci naglašavajući time organsko i etnokulturalno jedinstvo s ukrajinskim narodom. Iako karta odražava stanje etničkog "nagomilavanja" u centru Europe 1910. godine (upravo ta godina korelira s kartom karpatsko-rusinskog naseljavanja, njezino političko opterećenje nesumnjivo je prikladnog karaktera, a to je ilustriranje zemlje kojoj bi trebali težiti svi Rusyni.

Točne brojke su nepoznate...

Ideolozi suvremenog političkog neorusinstva jako vole različite statističke izračune. Već na početku članka Magoscija možemo pročitati: "Teoretski broj Rusyna je oko 1,2 milijuna." U to autor ubraja 977 tisuća Rusyna Zakarpattja (obratimo pažnju: ne približno milijun i ne više od 970 tisuća, a točno 977 tisuća), 130 tisuća u Slovačkoj, 80 tisuća u Poljskoj, te 30 tisuća u Vojvodini i Hrvatskoj. Nećemo obraćati pažnju na suvišnih (poslije

najjednostavnije aritmetičke radnje) 17 tisuća ljudi, kao ni na to da je u kalkulacijama izgubljen određen broj rumunjskih Ukrajinaca (Rutena i Rusyna), iako su u spomenutoj karti područja njihova prebivališta unesena. U tom slučaju važnije je to što je, priznaje Magosci, tradicionalno istočno slavensko stanovništvo Karpatskog područja sebe nazivalo Rusynyma i Rusnakima. To jest, isto kao što se je nazivalo i stanovništvo ostalih područja Ukrajine u davna vremena sve do pojave etnonima Ukrajinci u različitim regijama i u različito vrijeme. Na Zakarpattju u dokumentima još iz 13. stoljeća u označavanju stanovništva koristio se etnonim Rus'kyj, Rusyn – Ruskavci, Rus'ka, Veliki Ruskov, Mali Ruskov itd. Dakle, teoretski gledajući etnogenezu ukrajinskog naroda, do Rusyna treba ubrojiti 37,4 milijuna Ukrajinaca iz Ukrajine, 4-5 milijuna iz istočne i iznad 7 milijuna iz zapadne dijaspe. Dakle, broj Rusyna je najmanje 50 milijuna ljudi. Takvi izračuni, napravljeni na "teoretskim" osnovama, posuđeni od Magosca, osporavaju njega i takvu kartu Karpatsko-Rusynske države, jezgrom koje je trebala biti i Pidkarpat'ska Rus'.

P. Magosci izjavljuje: "Naš interes usmjeren je prije svega na suvremen pokret Rusyna ili na taj dio skupine (točne brojke su nepoznate), koji sebe smatraju zasebnim narodom."

"Točne brojke su nepoznate". Je li tako uistinu? Na kraju 1993. godine 55 ljudi se izjasnilo kao Rusyny, na kraju 1994. njih 96. U svakom slučaju, te brojke su navođene na znanstveno-praktičnim konferencijama koje su se odvijale u Užgorodu u prosincu 1993. i 1994. godine.

P. Magosci ne može ne znati o odluci regionalnog vijeća narodnih predstavnika Zakarpattja, usvojenog još 1992. godine prema kojem na temelju ukrajinskog zakona o nacionalnim manjinama svaki stanovnik regije ima pravo bez ikakve prisile izjasniti se je li Ukrajinac ili Rusyn? Istovremeno, nesvjesni ove brojke, u svibnju 1993. "Privremena vlada Podkarpatske Rusi" objavila je svoje postojanje. Članovi ove vlade bili su potpuno svjesni koji su dio naseljenštva toga kraja su oni predstavljali.

Taoci u političkoj igri

Međutim, ne smijemo precijeniti nekoliko pokazatelja. Moramo biti svjesni da se kao prvo radi o dijelu ukrajinskog naroda, čiji proces samosvijesti je bio najdugotrajniji i najstroženiji, da se ovdje, u Zakarpattju, osobito izražajno prati specifičnost i kulturna stratifikacija ostalih nacionalnih zajednica u gospodarskim zanimanjima i narodnoj gradnji, u

odjeći, prehrani, u zanatima i rukotvorinama, u folkloru, razgovornom jeziku. Težnja mjesnog stanovništva u očuvanju svoje gospodarske, kulturne i religijske izvornosti posve je razumljiva. Drugo, proces konsolidacije ukrajinske nacije, jedne od najbrojnijih u Europi, još i danas nije završen. To je uzrokovano prvenstveno dugotrajnom apatridijom naroda. Ukrajinska Narodna Republika (UNR), Zapadnoukrajinska Narodna Republika (ZUNR), Karpatska Ukrajina kao državne formacije proizvele su ideju ukrajinskog nacionalnog jedinstva, ali su bile likvidirane kao posljedica vanjske vojne intervencije. Ukrajinska Sovjetska Socijalistička Republika (USSR) od vremena "dobrovoljnog" stupanja u Savez RSR postupno je gubila funkciju države ukrajinskog naroda. I bez sumnje, logična je pretpostavka da je upravo pristupanje Ukrajinske RSR zapadnim zemljama dozvolilo stanovništvu koje je bilo u sastavu susjednih zemalja da se izjasne kao Ruteni, Rusyni ili Rusnaci, sve samo ne Ukrajinci. To je osiguralo neprekidnost, kontinuitet ukrajinstva i njegov preporod pod novim povijesnim uvjetima.

Treće, uzmimo u obzir da Ukrajina, prema riječima I. Prizelja, nije poznavala ni revoluciju koja bi mogla ujediniti građane u zanosu nacionalnog entuzijazma, a ni karizmatičnog vođu, svog George Washington-a ili Mahatma Ghandi-ja koji bi mogli osvojiti narod idejama o stvaranju države. Nije slučajno da se poslije proglašenja neovisnosti aktiviraju te političke snage koje su orijentirane na zajednički gospodarski prostor ZND-a (Zajednica Neovisnih država), "rubalj zonu", na postupnu transformaciju ZND u neki novi savez, federaciju ili konfederaciju. Kako u našoj zemlji, tako i izvan nje, oni pozorno i radozno promatraju etno-političke procese u Ukrajini i i teže davanju odgovarajućih smjernica. U tom smjeru umjetno se pogoršava problem sjevera i zapada Ukrajine i stvara se mogućnost konfrontacije.

Dokaz toga je i političko rusinstvo. Pokušaji oživljavanja rusinskih pokreta na području Karpata strateški su usmjereni na destabilizaciju situacije u Slovačkoj, Poljskoj, Mađarskoj i drugim zemljama Srednje Europe. Ali oni su prvenstveno usmjereni protiv neovisne Ukrajine. Kao taoca te političke igre žele taj dio ukrajinskog naroda koji je unatoč svim zabranama i zahtijevima odricanja u prvoj polovici ovoga stoljeća prihvatiti sebe kao Ukrajince.

Pravo na teritorij ili ideologija odvojenosti?

I danas se od pristalica odvojenosti Rusyna može čuti kako su se u svibnju 1919. godine Rusyni složili da se sa Česima i Slovacima pridruže zajedničkoj novoj državi, Čehoslovačkoj.

Ovdje se javljaju najmanje dva pitanja: 1. Tko je donio i prihvatio prijedlog? 2. Koja je bila uloga Lavova i Kijeva u tome kao dva centra ukrajinske državnosti? Djelomičan odgovor nalazimo u već spomenutoj knjizi Magosca (1). U međuvremenu, izostavljene su najznačajnije okolnosti. U razdoblju od 1918. – 1920. godine ukrajinske etničke zemlje (zajedno sa Zakarpattjem) zahvaćene su u vrtlog revolucije, građanskog rata te vojne ekspanzije susjednih zemalja. Ukrajinska nacija oslabila je u konfrontaciji sa UNR-om za vrijeme Centralne Rade i Hetmanata te sa UNR-om za vrijeme Direktorija u borbi za ili protiv sovjetske vlade (USSR). Tražili su i nisu našli zajednički jezik UNR i ZUNR.

Zahvaljujući pobjednicima u svjetskom ratu, zemljama Antante i SAD-u, područja naseljena Ukrajinacima bila su raspodijeljena između susjednih im državama. Sjevernu Bukovynu te dio Bessarabije dobila je Rumunjska, Istočnu Galiciju a zatim i Zapadni Volynj Poljska, a Zakarpattja Čehoslovačka. Želje stanovništva tih zemalja nisu uzete u obzir.

Bilo bi to odstupanje od povijesne stvarnosti navesti da je iznimna težnja Zakarpacana bilo ujedinit se tada samo s Ukrajinom. Postojale su vrlo utjecajne političke sile, koje su se orijentirale i na Mađarsku i na Čehoslovačku. Međutim analiza dokumenata svjedoči da je najbrojniju socijalnu podršku u zemlji imala upravo orijentacija na ujedinjenje s Ukrajinom. S tim zaključkom se osobno slaže P. Magosci. Glavnu skupštinu Rusyna-Ukrajinaca 21. siječnja 1919. godine u Hustu, 420 sudionika koji su predstavljali 175 naseljenih točaka Zakarpattja, on naziva najreprezentativnijim " od svih tadašnjih skupština", a sam događaj "najznačajnijim izrazom proukrajinskih simpatija Pidkarpat'ske Rusi". Više iznenađuje prihvaćanje zahtjeva za rješavanje problema u to vrijeme. „Najvažnije (naglašava nam – autor) je bilo to, što je pitanje rusinstva stiglo do međunarodnog političkog foruma, gdje je najviši stupanj samouprave za rusinski teritorij južno od Karpata bio zajamčen s dva međunarodna dogovora donešena na Pariškoj mirovnoj konferenciji (Saint-Germain-en-Laye, 10. rujna 1919. godine te Trianon 4. lipnja 1920. godine) a također i Čehoslovačkim ustavom.”

Rusinsko pitanje te interesi velikih država

Na Pariškoj mirovnoj konferenciji ustvari je završila aukcija u kojem je Zakarpattja odigralo ulogu sitniša. Kao posljedica toga, ne i najmanje važnog po redu, procesa nacionalne samosvijesti Lemka, Bojka, Hucula, Rusyna kao Ukrajinaca bio je umjetno zaustavljen.

Glavnu ulogu su dobili i prisvojili te osobe u zemlji ili emigraciji koje su poslušno izvršavale volju vođa saveznih država za vrijeme rata. Nije slučajno osobitu aktivnost pokazao vođa američkih Rusyna H. Žatkovyč. On je bio u Pragu i Parizu, susreo se s W. Wilsonom i T. Masarykom, organizirao "plebiscit" kod Rusyna u dijaspori (ne u Zakarpattju – M.P.) koji su i prihvatili čehoslovački prijedlog. Predsjednik SAD-a telegramom je izrazio zadovoljstvo Žatkovyču upravo takvim rješavanjem rusinskog problema, a Pidkarpats'ka Rus' u sastavu Čehoslovačke ubrzo je dobila guvernera (voditelja) – samog Žatkovyča. Nametnute vođe Rusyna nametnuli su svojem narodu novu ideologiju. Unatoč dekoraciji samouprave (guverner, djelomično izabrani sejm, nacionalna himna te narodno kazalište) već u kolovozu 1920. godine Ministarstvo unutarnjih poslova Čehoslovačke proglasilo je u Zakarpattju vojno stanje. Tijekom 1921-1923. godine samo u Užgorodu je bilo otvoreno sedam čeških škola, ali nijedna ukrajinska (rusinska). Na kraju 20-ih godina 19 tisuća hektara zemlje u zemlji bilo je dano češkim kolonistima. I to tada, kada je svako od 63731 seoskih gospodarstava (74%) imalo u svojem posjedu do 5 hektara zemlje. Ustvari mnoge demokratske odredbe Čehoslovačkog ustava, posebno i ta, da "Pidkarpats'ka Rus' ima svoj vlastiti sejm koji izabire sebi predsjedništvo", nije bila i provedena.

Nećemo međutim analizirati socijalno i ekonomsko stanje kraja. Dosta je pogledati tadašnje arhivne materijale i tisak da bismo si mogli u potpunosti predočiti realnu sliku – glad zemlje, kronična nezaposlenost, masovne demonstracije i skupove protesta pratili su sukobi s policijom te brojnim žrtvama. Službenim jezikom bio je proglašen češki jezik, a istovremeno su bile zabranjene riječi "Ukrajina", "ukrajinski narod", 70% stanovništva (u centru Europe) na kraju 20-ih godina bilo je nepismeno.

Opisujući optimistično stanje Zakarpattja u međuratnom razdoblju, P. Magosci piše: "Konačno je Pidkarpats'ka Rus' (poslije preimenovana u Karpats'ku Ukrajinu) dobila istinsku autonomiju (naglasio je autor) krajem 1938. godine." Zapravo "autonomna Pidkarpats'ka Rus' " i "samostalna" Karpats'ka Ukrajina bile su rezultat geopolitičke igre, s jedne strane Hitlera i

njegovih saveznika, a s druge vođa vodećih zemalja svijeta koji su se nadali preusmjeriti invaziju fašističke Njemačke na istok. U toj igri lokalne političke udruge te njihovi čelnici odigrali su ulogu politički slijepih marioneta. Većina stanovništva je demoralizirana i lišena odlučivanja o svojoj sudbini. Nešto pojednostavljujući političke procese tih godina, možemo reći da je autonomija i samostalnost Podkarpatske Rusi, Karpatske Ukrajine potrajala točno toliko vremena koliko je Horthy "sazrijevao" za zahvalnost Hitleru za dozvolu okupiranja cijelog Zakarpattja. "Ne mogu izraziti koliko sam sretan i koliko ta resursima bogata pokrajina...uistinu ima vitalno značenje za Mađarasku, - zahvaljivao je Horthy – ja nikada neću zaboraviti taj dokaz prijateljstva..." Na takvoj osnovi i samo na njoj stvarala se "istinska autonomija" Podkarpatske Rusi (Karpatske Ukrajine).

Prirodan proces ili komunizacija Rusyna?

Pripadnost ukrajinskog naciji potvrđuju brojni dokazi manifestacije ukrajinske "lingvističke orijentacije" Zakarpacana. Recimo samo da 1937. godine u "Manifestu ukrajinskom narodu Zakarpattja" uz odredbu da uče djecu ukrajinski jezik, objavilo je više od dvadeset političkih stranaka i udruga, mnoge novine i časopisi. Ta ista želja prevladavala je i među sudionicima plebiscita provedenog iste godine prema odluci čehoslovačkog Ministarstva prosvjete. A prvi sejm Karpatske Ukrajine svojim zakonom od 15. ožujka 1939. godine proglasio je: "Službeni jezik Karpatske Rusi je ukrajinski jezik."

Dakle, upravo tada proukrajinska orijentacija kao prirodan proces nacionalne samosvijesti Rusyna unatoč znakovima rusofilstva i mađarofilstva te ostalih, postala je dominantnom u javnoj svijesti Rusyna-Ukrajinaca Zakarpattja. Radilo se o bezdržavnom narodu rascijepanom na dijelove susjednih država, čija je politika bila jednoznačna: rusifikacija, rumunjizacija, mađarizacija, bohemizacija.

U to vrijeme u svijetu se nije nalazila nijedna politička sila ili čak organizacija liberalno-demokratskog smjera koja bi podržala želju Ukrajinaca za ujedinjenjem. Takav slogan je iznio u ljetu 1924. godine V kongres Komiterne. Ja nisam apologet komunističkog pokreta ili Komiterne, ali se ne može poreći da je provedba takvog apela objektivno odgovarala interesima ukrajinskog naroda.

20-ih te 30-ih godina komunisti Zakarpattja bili su dosta utjecajna sila. Na izborima za Čehoslovački parlament 1924. godine dobili su skoro 40 % glasova birača, znatno više od bilo koje druge od 12 stranaka, koje su također sudjelovale na izborima. Neosporan je i uspjeh

komunista na izborima 1935. godine. Komunisti tog kraja, kao i Zapadne Ukrajine te Bukovyne, braneći pozicije nacionalnog komunizma, orijentirali su se na ujedinjenje sa sovjetskom Ukrajinom. No njihove nada za mogući slobodan razvoj ujedinjenja ukrajinskog naroda u USSR (SSSR) bile su uzaludne.

U Zakarpattju ideju jedinstva svih ukrajinskih zemalja, osim komunista, u različitim mjerama, branili su socijalno-demokratska i kršćanska narodna stranka, Prosvita te ostale udruge. Dakle stvaranje te ideje u društveno-političkom životu Zakarpaćana je posljedica prirodnog procesa nacionalne samosvijesti. I povezivati ga s uspostavom komunističkog režima krajnje je nekorektno.

Suprotno tome, nezavršen proces doživljavanja Zakarpaćana ukrajinskog identiteta bio je deformiran od prvih mjeseci komunističkog režima. To je uzrokovalo i umjetno administrativno ubrzanje i brutalnu likvidaciju grčkokatoličke crkve i represije protiv inteligencije proukrajinske orijentacije i priljev u zemlju "internacionalne" imovine itd. Zakarpaćani su tek na kraju 30-ih godina u svojoj većini postali svjesni sebe kao Ukrajinaca, koji su u posljednim godinama Drugog svjetskog rata pokrenuli masovni pokret za ujedinjenje s nizom ukrajinskog naroda što je i pokazao Prvi kongres Narodnih komiteta, poslije 1945. godine nisu bili u sastavu Ukrajine, jer države ustavri nije bilo, a bili su u sastavu Sovjetskog saveza.

Pod SSSR-om politika rusifikacije koja se provodila pod okriljem internacionalizma, formiranja nove povijesne zajednice sovjetskog naroda, Ukrajinci Zakarpatja od svih etničkih skupina bili su najmanje zaštićeni pred potpunim pritiskom na njihovu nacionalnu svijest.

U vrijeme neovisne Ukrajine vidljive su pokušaji oživljavanja rusinskog pokreta. Tome je pridonio niz čimbenika.

Kao prvo. Vladajuće strukture te ponajprije političke i građanske organizacije željeli su ojačati nestabilnu neovisnost putem udruženja na temelju procesa gradnje države građana svih nacionalnosti. Počeo je istinski nacionalni i kulturni preporod drugih nacionalnosti. Istovremeno u ocjeni stupnja konsolidacije ukrajinskog naroda javio se prekomjeran optimizam, podecjenjivala se specifičnost pojedinih područja zemlje, uključujući i Zakarpattja. Političko vodstvo pokušalo je forsirati događaje, nametnuti ukrajinofilstvo kao državnu ideologiju te je iskorištavalo ambiciozne, lokalne političare za konfrontaciju sa službenom politikom.

Kao drugo. Likvidacija komunističkog režima u susjednoj Poljskoj, Rumunjskoj, Mađarskoj, nekadašnjoj Čehoslovačkoj oživjela je problem nacionalnih interesa, a samim time i državnih granica.

Kao treće. Oživljavanju rusinskog pokreta u Zakarpattju pridonijelo je iznošenje problema karpatorusinstva na raspravama niza međunarodnih simpozija, a također i niz publikacija u tisku Kanade, Mađarske, Slovačke i Rusije.

Budućnost će pokazati što je sve potaknulo inicijatore tih akcija i autore tih članaka: znanstvena istina, zabrinutost zbog sudbine Rusyna-Ukrajinaca ili nešto drugo. Ali već danas se postavlja pitanje zašto se rusinski pokret, oživljen u svim zemljama gdje žive Ukrajinci-Rusyny pojavljuje kao prema strogo kontroliranom planu. Prema čijoj želji se javljaju te rusinske organizacije u jednoj (1990.) godini? Ovdje je njihov popis i kronologija koju je napravio P. Magosci: Društvo podkarpats'kih Rusyna u Zakarpattju (veljača 1990. godine), Rusinska Obroda u Medzilaborcima (Čehoslovačka, ožujak 1990. godine), Udruga Lemki u Legnici (Poljska, travanj 1990. godine), Udruga prijatelja Prikarpat'ske Rusi u Pragu (listopad 1990. godine), Rus'ka Matka u Vojvodini (prosinac 1990. godine).

Samo rusinska organizacija Mađarske u Budimpešti je stvorena u ožujku 1991. godine. Takva istovremenost u oživljavanju rusinskog pokreta privlači pozornost samim time što procesi rušenja komunističkih režima u navedenim državama nisu bili usklađeni. Rusinske organizacije su nastajale na osnovi ukrajinskih građanskih, kulturnoprosvjetnih organizacija, koje su dugo vremena djelovale u susjednim državama. Zbog toga prema organizatorima tih pokreta P. Magosci ima posebne simpatije. Prvi svjetski kongres Rusyna (Medzilaborce, ožujak 1991. godine) proglasio je sebe "međuregionalnim odborom". Kao posljedica postojanja takvog odbora, prema Magosciju, dogodio se rast nacionalne svijesti kod više od 300(!) prisutnih na kongresu. On je, po svojoj biti, postao međunarodnim skupom vođa, koji "su prihvaćali a potom i širili (...) ideologiju svom narodu. "

Na primjeru pojedinih vođa političkog rusinstva u Zakarpattju može se primijetiti konkretan mehanizam uvođenja ideologije neorusinstva. Ovdje su samo neki zahtjevi "narodnog programa" Podkarpats'ke republikanske stranke: "1. Образовати низависнину, нейтральну Республіку Подкарпатську Русь по типови Швейцарії... 2. Дустати повну політичінську и ікономічінську низависимність... 10. Обы наш русиницький народ бов признаний руноправным народом сирид других народув..."¹

Na temelju tog plana djeluje i tkz. "privremena vlada Podkarpats'ke Rus'i". Članovi "vlade" zajedno s ekstremistima rusinskog pokreta provode otvorenu antiukrajinsku propagandu. Vladu i parlament Ukrajine optužuju za ukrajinski nacionalni fašizam, za okupaciji Zakarpattja, za etnocid Rusyna koji se pojačao nakon proglašenja Ukrajinskog suvereniteta te za mnogo drugih "grijeha". "Privremena vlada" ne ograničava se samo na zahtjeve ekonomske i kulturne autonomije, oni bi željeli imati "potpunu političku i ekonomsku nezavisnost". Vrijeme za to, prema njihovom mišljenju, je najpovoljnije "Україна ся находить в політичній і економічній катастрофі, — заявляв "міністр загранича" згаданого "правительства" Т.Ондик — Не захабнеся (в перекладі з Ондикового це, певно, значить "не даймося" чи "не дозволимо". — *М.Л.*) ведно з ньов строгнути до пропасти".²

Ta tvrdnja u potpunosti odgovara jednoj od etapa programa "zaštita Rusyna u budućnosti", koju je razradio P. Magosci. Ta se provedba treba ostvariti, kako je on vjerovao a) pritiskom međunarodnog građanstva; b) produbljivanjem raskola u ukrajinskim društvima u susjednim zemljama; c) stvaranjem autonomne republike Pidkarpats'ka Rus'. Upitno je da bi takva perspektiva odgovarala istinskim interesima Ukrajinaca-Rusyna. Ponajprije Ukrajincima-Rusynama Zakarpattja.

***

Ukrajinska nacija ne prolazi kroz najbolje vrijeme, pokušava izaći iz teške ekonomske krize. U zapetljano klupko mlade države uplele su se i pojavile poteškoće vanjskog i unutarnjeg, objektivnog i subjektivnog karaktera. Najveći problem je osiromašenje većine građana zemlje. Socijalna premorenost, nevjerovanje sloganima i idealima neizbježne su komponente te situacije.

U Ukrajini situaciju otežavaju etnopolitički čimbenici. Građanskoj svijesti nameću se alternativne etničke i političke zajednice, shema javnog reda i društveno-političkog ustroja. Stranka slavenskog jedinstva te ostale političke udruge brane ideju dvojnog državljanstva te ukrajinsko-rusku dvojezičnost u Ukrajini. Analitičari te stranke "opovrgavaju" ideju shodno s kojom totalitet istočnih Slavena čine Ukrajinci, Rusi i Bjelorusi. Javlja se četvrta, najveća nacija, a to su "Rusiči". Kao što je izjavljeno na Drugom kongresu stranke (ožujak, 1995. godine) oni čine 46% od sveukupnog broja svih istočnih Slavena.

Etničko i političko jedinstvo Ukrajine te njena neovisnost su ugrožene. Spašavati nezavisnost znači osigurati slobodan socijalan, ekonomski, politički i duhovni razvitak ukrajinskog naroda, te svih građana Ukrajine. U gospodarskom preporodu neovisne Ukrajine postupno su ostvarene demokratske reforme kao i jamstvo budućnosti Ukrajinca-Rusyna Zakarpattja, očuvanje i umnažanje njihove jedinstvene kulture pod sigurnom zaštitom države. Realan, uvjetovan prošloću, i uistinu perspektivan može biti samo takav razvitak tog područja. Svi ostali, ako bi ih netko tražio, bez obzira kako se privlačnim činili, mogu destabilizirati situaciju (i ne samo u Ukrajini), prouzrokovati međunarodne konflikte i lišiti Zakarpaćane prava da kao dio ukrajinskog naroda budu gospodari na svojoj zemlji.

¹ "1. Stvoriti nezavisnu, neutralnu Republiku Podkarpats'ke Rus'i po uzoru na Švicarsku. 2. Steći potpunu političku ekonomsku nezavisnost...10. Da naš rusinski narod bude priznat ravnopravnim među ostalim narodima..."

² "Ukrajina se nalazi u političkoj i ekonomskoj katastrofi, - izjavio je "ministar vanjskih poslova" izmišljene "vlade" T. Ondyk – Ne dajmo se(u prijevodu Odnyka to znači, "ne dajmo se" ili "ne dozvolimo". – M.P) ponovno se survat do propasti."

Bilješke

1. Magosci R.P. *The Making of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848–1948.* — Cambridge, MA, 1978. — P. 55-61.

2. Nacionalni odnosi u Ukrajini u 20. st. — K., 1994. — Str. 242.

Maj Pančuk je profesor i zamjenik ravnatelja Instituta za nacionalne(etničke) odnose i politologiju Nacionalne akademije znanosti Ukrajine

Висновки

На підставі здійсненої роботи можемо зробити висновки.

Культурологічний аспект.

В утвердження української літературної мови на Закарпатті, передусім у її шкільне викладання, ніхто з уродженців краю не вніс стільки, скільки вніс Волошин, аби вивести закарпатців із мертвяцького язичія та привести їх до загальноукраїнських літературних норм у галузі фонетики (у тому числі й правопису), граматики та навіть і лексики.

Волошинова угорськомовна "Практична граMATика мало-руської мови" була першою науковою працею, у якій з граничною точністю визначено місце закарпатців та їхньої мови у східнослов'янському світі.

Художня література і преса справді зіграли важливу роль у визріванні та утвердженні української національної свідомості колишніх угорських руснаків і русинів на південних схилах Карпат.

За словами О. Мишанича, "усвідомлення русинами своєї єдності з галицькими і буковинськими русинами, а також із малоросами російської імперії до 1919 року мало велике значення для їх подальшої долі після Першої світової війни, коли з етнічної маси стали народом, прийшли до своєї національної свідомості і включилися до українського державотворчого процесу" [Мишанич, 1999, 37].

Важливу роль у пробудженні та формуванні загальноукраїнської свідомості у закарпатців міжвоєнних років виконали національна школа та проукраїнські громадсько-культурні організації.

Нова, власне українська, художня література та національна преса на Закарпатті зародилися й утвердилися тільки в двадцяті роки, але упродовж короткого часу вони зуміли вкоренити серед закарпатців українську національну ідею.

Найглибше українська національна свідомість вкорінилася серед молоді та вчительства.

Головними силами, які протидіяли загальноукраїнському рухові, були сусідні держави, які мали в Карпатах свої геополітичні інтереси, та їх агенти з місцевої інтелігенції. Етапних періодів на шляху до української державності у закарпатців було чотири, а саме: 1918 – 1919, 1938 – 1939, 1944 – 1945 та початок 90-их років. Вони демонструють поступове перетворення української етнічної нації в націю політичну, прагнення закарпатців жити в єдиній загальноукраїнській державі та активно будувати її.

Носії місцевих етнонімів (подоляни, галичани, волиняни, слобожанці тощо) ніколи не протиставляли себе загальній назві народу і країни. До такого самого розуміння природних історико-географічних процесів у ХХ ст. дійшли і русини Закарпаття.

Етнічна і політична єдність України, її незалежність, перебувають під загрозою. Відвернути її – означає забезпечити вільний соціально-економічний, політичний і духовний розвиток українського народу, всіх національних громад України.

В економічному відродженні незалежної України, послідовному здійсненні демократичних реформ – гарантія майбутнього і українців-русинів Закарпаття, збереження та примноження їхньої самобутньої культури під надійним захистом держави. Реалістичним, обумовленим історією і справді перспективним, може бути лише такий шлях розвитку краю. Всі інші, хоч би хто їх не пропонував, хоч якими б привабливими вони здавалися, можуть дестабілізувати ситуацію (і не тільки в Україні), викликати міжнаціональні конфлікти, позбавити закарпатців як частину українського народу права бути господарем на своїй землі.

Перекладацький аспект

Під час перекладання я зіткнулася з проблемою передачі окремих топонімів, етнонімів та антропонімів. У ході перекладу вищевказаних груп лексики ми намагалися відтворити їх, дотримуючись правила транслітерації. Так, наприклад, українське „и” передано латинським „у”, українське „ч” – латинським „щ”, українське „г” латинським

„g”, українське „сь” – латинським „s”, українське „ля” – латинським „lja”, українські йотовані передаються хорватським J.

Наведемо приклади з зазначених трансформацій:

Закарпаття: в хорватській мові існує слово *Karpati*, але це не те саме, що і Закарпаття, тому було потрібно передати якнайдослівніше цей топонім. Також виникла потреба у створенні інших моделей. Приклади транслітерації топонімів, етнонімів та антропонімів:

русин – Rusyn, Rusynu

Закарпаття – Zakarpattja

Волошин – Vološyn

Штефан – Štefan

Ужгород – Užgorod

Жаткович – Žatkovuč

В. Гренджа – Донський: V. Grendža – Dons'kyj

Стрипський – Stryps'kyj

Духнович – Duhnovuč

Грінченко – Grinčenko

Ірлявський – Irljavs'kyj

Кралицький – Kralyc'kyj

Придніпрянщина – Prydniprjanščyna

Галичина – Galycyna

Буковина – Bukovyna

Підкарпаття – Pidkarpattja

Підкарпатська Русь – Pidkarpats'ka Rus'

У ході перекладу виникали питання щодо передачі сталих виразів, фразеологем, як-от:

Зміщення акцентів – в розумінні: зміна в перспективі. // Promjena stajališta.

Навантаження – в розумінні нагромадження. // Nagomilavanje.

Рубльова зона – територія колишніх радянських республік, котрі продовжують використовувати рубль // Rubalj zona.

У цьому річищі – у цьому напрямку, руху. // U tom smjeru.

Вир революції – бурхливий, стрімкий рух революції, який захоплює. // Vir revolucije.

Вожді – керівники, лідери. // Vođe, čelnici.

Правительство – уряд. // Vlada.

Временне – тимчасове, дочасне. // Privremeno.

Народовці – суспільно-політична течія серед молоді західно-української інтелігенції ліберального напрямку, що виникла в 60-х роках 19 століття у Галичині. // Narodovci.

Нива – сфера, галузь людської діяльності. // Sfera.

Язичіє – зневажливий термін для позначення мови, яку вживали карпатські русини в різний час у 19-20 ст. // Jazyčije.

За спиною – позаду кого-, чого-небудь. // Iza sebe.

Колесо історії повернулося інакше – повернути історію, історичні події, які відбулися колись, політичний стан в державі. // Kolač povijesti se okrenuo drugačije.

Література

1. Словник української мови. В 11-ти томах. Академія наук Української РСР: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1970 - 1980.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ: Ірпінь, 2002.
3. Українсько-хорватський або сербський та хорватсько або сербсько-український словник. Менац А., Коваль А. П. Загреб 1979.
4. Англо-український, українсько-англійський словник. – Київ: видавництво і друкарня "Таврида", 2007.
5. Етимологічний словник української мови. В 7-и томах. – Київ, 2006.
6. Російсько-український, українсько-російський словник. – Київ: Ірпінь, 2008.
7. Fuderer T. *Gramatyčni transformaciji pry hudožn'omu perekladi prozy z horvats'koji movy na ukrajins'ku (Grammar transformations in literary translation of prose from croatian into ukrainian language) / Komparatyvni doslidžennja slov"jans'kyh mov ta literatur: Pam"jati akademika Leonida Bulahovs'kogo. Juvilejnyj vypusk do 120-riččja z dnja narodžennja / Bulahovs'ka, Julija (ur.). Kyjiv : Izdavački centar Kyjivs'kyj universytet, 2011.*
8. Fuderer T. *Kako ukrajinski govornici usvajaju pojedine hrvatske vrste riječi (How the ukrainian speakers acquire some parts of speech in croatian) // Strani jezici. 33 (2004), 3–4; 375–393.*
9. Fuderer T. *Kako ukrajinski govornici ovladavaju fonetikom i fonologijom hrvatskoga jezika (Phonetic and phonology system of croatian language among ukrainian speakers) // Strani jezici. 33 (2004), 1–2; 183–188.*
10. Гаврилів Т. Текст між культурами: перекладознавчі студії. – Київ: Критика, 2005.

11. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: навчальний посібник. – Київ: Юніверс, 2003.
12. Кундзич О. Творчі проблеми перекладу. – Київ: Дніпро, 1973.
13. Ковганюк С. Практика перекладу. (З досвіду перекладача) – Дніпро, 1968.
14. http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nikp/2006_2007/Panchuk.pdf
15. <http://litopys.org.ua/rizne/panchuk.htm>
16. <http://slovopedia.org.ua/>
17. <http://uktdic.appspot.com/>